

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA HISTORIE

**PŘEHLED, HODNOCENÍ A VYUŽITÍ UČEBNIC VLASTIVĚDY
NA 1. STUPNI ZŠ**
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ivona Hauznerová

*Učitelství pro základní školy, obor Učitelství pro 1. stupeň základních škol
léta studia (2008 - 2013)*

Vedoucí práce: Mgr. Eva Mušková, Ph.D.
Konzultant práce: Mgr. Iva Pleskačová

Plzeň, 2013

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ivona HAUZNEROVÁ**
Osobní číslo: **P08M0033P**
Studijní program: **M7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obor: **Učitelství pro 1. stupeň základních škol**
Název tématu: **Přehled, hodnocení a využití učebnic vlastivědy na 1. stupni
základních škol**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Zásady pro vypracování:

Autorka provede výzkum učebnic využívaných při vyučování vlastivědy, resp. oblasti Člověk a jeho svět. Představí a zhodnotí jednotlivé učebnice, postihne jejich klady a zápory, zjistí, jaké učebnice jsou nejčastěji v praxi užívány, jakými metodami je s nimi ve škole pracováno apod.

Rozsah grafických prací: Fotografie, plánky

Rozsah pracovní zprávy: 115 stran

Forma zpracování diplomové práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

- Dostupné učebnice vlastivědy
- Skalková J. Obecná didaktika : vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování Praha: Grada 2010.
- Vavrdová A. Didaktika vlastivědy Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Eva Mušková, Ph.D.
Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: 14. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce: 31. března 2013

J. Coufalová
Doc. PaedDr. Jana Coufalová, CSc.
děkanka

J. Kumpert
Prof. PhDr. Jan Kumpert, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 21. července 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 18. dubna 2013

.....
vlastnoruční podpis

Ráda bych poděkovala své vedoucí Mgr. Evě Muškové, Ph.D. a konzultantce Mgr. Ivě Pleskačové za podporu, cenné rady, připomínky. A také bych ráda poděkovala všem učitelům základních škol, kteří byli ochotni vyplnit dotazníky a podílet se tak na mé diplomové práci.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	VLASTIVĚDA V SYSTÉMU PRIMÁRNÍ ŠKOLY	8
2.1	RÁMCOVĚ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM	8
2.2	ČLOVĚK A JEHO SVĚT	10
2.2.1	Vzdělávací obsah oboru	11
2.2.2	Tematické okruhy	11
2.3	ŽÁK A UČENÍ	12
2.3.1	Učení	12
2.3.2	Žák	13
2.4	KURIKULUM	14
3	VYUČOVÁNÍ VLASTIVĚDY	15
3.1	VYUČOVACÍ METODY	15
3.2	ORGANIZAČNÍ FORMY	17
3.3	VYUČOVACÍ PROSTŘEDKY	18
3.4	UČITEL VE VYUČOVÁNÍ VLASTIVĚDY	19
3.5	HODNOCENÍ VE VLASTIVĚDĚ	20
4	PROBLEMATIKA UČEBNIC A UČIVA VLASTIVĚDY	22
4.1	PROBLEMATIKA	22
4.2	OBECNÁ KRITÉRIA PRO HODNOCENÍ A POROVNÁVÁNÍ UČEBNIC	24
4.3	UČEBNICE	26
5	PRAKTICKÁ ČÁST	41
5.1	ÚVODNÍ INFORMACE Z DOTAZNÍKŮ	41
5.2	ROZBOR JEDNOTLIVÝCH OTÁZEK DOTAZNÍKŮ	43
5.3	JAK SI STOJÍ DNEŠNÍ UČEBNICE	50
5.4	PŘEDLOHA IDEÁLNÍ UČEBNICE	51
6	ZÁVĚR	54
7	RESUMÉ	56
8	SEZNAM LITERATURY	57
9	PŘÍLOHY	I

1 ÚVOD

Jednou z příčin při volbě tématu mé práce bylo, že od samého začátku studií se neustále potýkáme s otázkou, jaké je učivo, jaké jsou učebnice, jak korespondují s učivem, jak ve vyučování s nimi pracovat.

Když se zamyslím, tak prakticky od prvního usednutí do školních lavic na základní škole až po získání vysokoškolského titulu nás provázejí učebnice, buď jako pomůcka při samostudiu nebo jako doplněk učitelova vyučování.

Po absolvování pedagogické fakulty se jako čerstvý absolvent ocitneme taktéž v situaci, kdy sáhneme po učebnicích a budeme doufat, že to bude náš dobrý průvodce při předávání informací malým žákům, před kterými se ocitneme na oné pomyslné „druhé straně“ katedry, a tentokrát bude úroveň hodiny záviset na nás.

Kdybychom šli dále a hlouběji, můžeme se ocitnout i na takové straně, že my sami budeme ti, kteří zasednou se svými kolegy a stanou se spoluautory jedné z učebnic.

Co vlastně očekávám od své diplomové práce? Chtěla bych zjistit, co vlastně vše obnáší učivo a učebnice vlastivědy či člověka a jeho světa. Zaměřit se na nelehký úkol, zda učebnice nejsou jen pouhým souhrnem nějakých informací, ale zda jsou důležitou didaktickou pomůckou, se kterou učitel i žáci rádi pracují během vyučování. Je nutné zaměřit se na verbální i neverbální složky učebnice, jaká je samotná prezentace učebnice, její řídicí učení (např. návody, obrázky, barevnost, písmo, úkoly atd.), a samozřejmě nesmím zapomenout na orientační aparát celé publikace (obsah, rejstřík, kapitoly, celkové členění atd.). Zvláštní význam je také kladen na obtížnost výkladového textu, zda odpovídá věku žáků, pro které je učebnice určena.

Učitelé v dnešní době stojí před nelehkou úlohou. Mohou si sami vybírat učebnice, které jsou od různých nakladatelů a mají doložku od MŠMT. Avšak jak správně vybírat učebnici? Nesmíme dávat na první dojem učebnice a její lákavý a skvostný obal. Ne vždy se pod velmi lákavým obalem nachází kvalitní učebnice, která je pro žáky vhodná. A hlavně by učitel v žádném případě neměl dát na cenu a dostupnost na trhu. Tak opravdu kvalitní učebnici nevybere.

V mé práci se zaměřím na celkové pojetí dnešního učiva a učebnic vlastivědy v daném systému primární školy. Co můžeme od učiva a samotného učení očekávat, co vše použít a využívat. A samozřejmě hlavní náplní práce je několik vybraných učebnic od známých nakladatelství, které stručně představím a zhodnotím jejich zpracování.

Důležité pro mě je, abych od několika učitelů získala jejich názor a představy o učebnicích, a díky jejich nápadům a připomíncekám se pokusím vytvořit ideální předlohu učebnice, která by vyhovovala všem mým dotazovaným učitelům.

2 VLASTIVĚDA V SYSTÉMU PRIMÁRNÍ ŠKOLY

2.1 RÁMCOVĚ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM

Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání přišel v platnost ve školním roce 2007/2008 (dále jen RVP ZV). Obsahuje a vymezuje dlouhodobé cíle, pojetí oblastí vzdělávání a obsah jednotlivých oblastí a oborů vzdělávání. Stanovuje nezbytné učivo pro jednotlivé obory vzdělávání vedoucí k získání očekávaných kompetencí.¹

Vytváří prostor pro realizaci rozdílné a individuální výuky a pro vytvoření specializovaných programů pro třídy s rozšířenou výukou některých předmětů. Je vytvářen i pro vzdělávání žáků se specifickými a speciálními vzdělávacími potřebami.

Vzdělávací obsah základního vzdělávání je RVP ZV orientačně rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí. Jednotlivé vzdělávací oblasti jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem nebo více obsahově blízkými obory. Pro tuto práci je však nejvíce důležitá jedna oblast, Člověk a jeho svět.

Smyslem a cílem RVP ZV je vybavit všechny žáky úrovní vzdělávání, která je pro ně dosažitelná a připravit je na další vzdělávání a uplatnění se ve společnosti.

Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedinci přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.²

Jednotlivé kompetence se vzájemně doplňují a prostupují. Pro stručné shrnutí jednotlivých kompetencí jsem využila dostupné informace v literatuře a stručně jsem se shrnula.

¹ VAVRDOVÁ, Alena.: *Didaktika vlastivědy*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2009. ISBN 978-80-224-2263-3, s. 15

² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>[cit. 2013-01-17], s. 14

Kompetence k učení - žák umí operovat s obecně využívanými termíny, symboly, uvádí je do souvislostí a propojuje poznatky do celků z různých oblastí a vytváří si tak vlastní pohled. Využívá pozorování, experimenty a pak své výsledky porovnává. Nebojí se kritiky a vyvozuje důsledky pro využití v budoucnosti. Poznává smysl a cíl, má pozitivní vztah k učení. Umí zhodnotit výsledky svého učení a diskutovat o nich.

Kompetence k řešení problémů - žák rozpoznává a chápe problém. Přemýšlí o nesrovnalostech. Promýšlí a plánuje řešení určitého problému a využívá ho k vlastnímu úsudku a zkušenosti. Umí si vyhledat informace k řešení. Samostatně řeší problémy, volí vhodné způsoby řešení. Kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí a je schopen si je obhájit.

Kompetence komunikativní – žák formuje a vyjadřuje své myšlenky v logickém sledu. Vyjadřuje se souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu. Naslouchá druhým lidem, účinně se zapojuje do diskuze, obhajuje svůj názor, vhodně argumentuje. Rozumí různým typům textu, obrázkovým materiálům, běžně užívá gest a jiných informačních a komunikačních prostředků. Aktivně se zapojuje do společenského dění. Využívá získaných komunikativních dovedností k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a spolupráci s ostatními lidmi.

Kompetence občanská – žák se rozhoduje zodpovědně podle dané situace. Chápe základní ekologické souvislosti a problémy, rozhoduje se v zájmu podpory a ochrany zdraví. Respektuje přesvědčení ostatních lidí. Rozhoduje se podle dané situace a podle toho se snaží pomoci.

Kompetence pracovní – žák využívá získané znalosti a zkušenost v jednotlivých vzdělávacích oblastech, činí položená rozhodnutí o dalším profesním zaměření. Orientuje se v základních aktivitách potřebných pro své aktivity. Používá bezpečné materiály a nástroje. Adaptuje se na změněné nebo nové pracovní podmínky.

Kompetence sociální a personální – žák spolupracuje s pedagogy a svými spolužáky. Podílí se na příjemné atmosféře při práci a v týmech. Upevňuje dobré

mezilidské vztahy ve třídě. Vytváří si pozitivní představu o sobě samém, která podporuje jeho sebedůvěru a samostatný rozvoj.³

Nesmím opomenout, že vedle kompetencí jsou součástí RVP ZV také průřezová témata, která reprezentují okruhy aktuálních problémů současného světa a zastávají důležitou roli v základním vzdělávání. Jsou povinnou součástí tohoto vzdělávání. Pro školy to znamená, že musí tato témata všechna zařadit do vyučovacího procesu, ale nemusí být všechna součástí učiva jednoho ročníku, lze je rozdělit. Je možné zařazovat do obsahu vyučovacích předmětů, nebo z nich vytvořit samostatný předmět. Jsou vymezena tato průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova a mediální výchova.⁴

2.2 ČLOVĚK A JEHO SVĚT

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je jedinou vzdělávací oblastí RVP ZV, která je směřovaná pouze pro vzdělávání na 1. stupni základní školy. V této oblasti se prolíná a vymezuje několik vzdělávacích obsahů a témat – týkají se člověka, společnosti, rodiny, vlasti, přírody, kultury, zdraví, techniky atd. Je to základ pro vzdělávání na 1. stupni. Zasahuje do historie až po současnost a dotýká se svými teoriemi i budoucnosti. Zaměřuje se na praktický život a utváření osobnosti. Cílem je, aby si žák na základě klíčových kompetencí a vzdělávacích oblastí utvářel své hodnoty, dovednosti, vědomosti a návyky.

Rozvíjí poznatky, dovednosti a zkušenosti, které děti získávají výchovou v rodině a v předškolním vzdělávání. Důležité je, že se učí poznávat sami sebe, seznamují se s okolím, vytvářejí si vlastní ucelený obraz světa. Při osvojování se žáci učí vyjadřovat své myšlenky, pocity, dojmy, poznatky a samozřejmě na to reagovat. Důležitou roli v celém vzdělávání hraje i osobní příklad samotného učitele. Je důležité propojit reálný život s praktickými zkušenostmi žáků.⁵

³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>[cit. 2013-02-03], s. 14-17

⁴ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy*, s. 18

⁵ *Tamtéž*, s. 62

2.2.1 VZDĚLÁVACÍ OBSAH OBORU

Vzdělávací obsah tohoto vzdělávacího oboru Člověk a jeho svět je členěn do pěti tematických okruhů. Propojováním tematických okruhů je možné vytvářet v ŠVP různé varianty vyučovacích předmětů a jejich vzdělávacího obsahu. Je možné tradičně vytvářet jeden předmět v 1. - 3. ročníku (tj. přiřazovat očekávaným výstupům pro 1. období vhodné učivo vybrané z jednotlivých tematických okruhů) a dva předměty ve 4. a 5. ročníku (tj. tematické okruhy 1, 2 a 3 využít jako základ pro vlastivědu a okruhy 4 a 5 pro přírodovědu), je však možné vytvářet jen jeden předmět i ve 4. a 5. ročníku nebo jeden souvislý předmět od 1. do 5. ročníku. Není nutno se vždy striktně držet tematických okruhů, podle potřeby je lze různě strukturovat, propojovat učivo a přiřazovat ho k očekávaným výstupům.⁶

2.2.2 TEMATICKÉ OKRUHY

Tematické okruhy vzdělávacího oboru jsou Místo, kde žijeme, v němž se žáci učí na základě poznávání svého okolí, vztahů a souvislostí v životě v rodině, v obci, ve škole, mezi přáteli a ve společnosti. Do každodenního života vstupují s aktivitou a představami. Musejí se naučit dopravní výchovu, umět poznat místních a regionální skutečnosti. Je nutné vytvořit u žáků kladný vztah k místu, kde bydlí a postupně dále rozvíjet pak jejich cítění a vztah k naší zemi. Další okruh je nazván Lidé kolem nás, kde si žáci musejí upevnit vhodné chování a jednání mezi lidmi (normy, chování, úcta, postavení muž a žena). Poznávají život lidí okolo sebe, jejich kulturu, jak se baví. Musejí si projít i základními právy a povinnostmi v soužití lidí. *„Celý tematický okruh tak směřuje k prvotním poznatkům a dovednostem budoucího občana demokratického státu.“⁷*, kde je vystiženo, vše, co se žáci v celém tomto okruhu naučí. Ve třetím okruhu Lidé a čas se musejí žáci naučit orientovat se v čase a v ději. Učí se, jaké události v historii byly, jak na sebe časově navazovaly. Začínají od těch nejbližších událostí, které se jich týkají, takže postupují od událostí v rodině, pak přes obec či město, kde vyrůstali, dostanou se k regionu a postupně přejdou i k historickým událostem naší země. Podstatou je vyvolat u žáků zájem o minulost. Důležité je, aby žáci měli možnost navštěvovat kulturní památky, muzea atd. a mohli si sami vyhledávat zajímavosti,

⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* [online]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf> [cit. 2013-01-18], s. 37

⁷ *Tamtéž*, s. 37

získávat informace z dostupných zdrojů či od lidí. V Rozmanitosti přírody, to je další tematický okruh, poznávají žáci Zemi jako planetu sluneční soustavy. Pohybují se ve vesmíru, kde se dozvídají, jak vznikla země apod. Dále také poznávají živou a neživou přírodu naší vlasti. Učí se sledovat vliv činnosti lidí na přírodu, hledat možnosti, jak se dá příroda a životní prostředí chránit. *„Jsou vedeni k tomu, aby si uvědomili, že Země a život na ní tvoří jeden nedílný celek, ve kterém jsou všechny hlavní děje ve vzájemném souladu a rovnováze, kterou může člověk snadno narušit a velmi obtížně obnovovat.“*⁸ V posledním tematickém okruhu Člověk a jeho zdraví se žáci seznamují s člověkem jako živou bytostí. Každý má své biologické a fyziologické potřeby a funkce. Probírají život od narození po dospělost, denní režim, hygienu, výživu, vztahy mezi lidmi atd. Zmiňují se i o různých nemocech, prevenci či první pomoci a bezpečném chování v určitých situacích. Je nutné, aby si žáci uvědomili zodpovědnost sami za sebe a vzali na vědomí, že zdraví je to nejcennější, co může člověk vlastnit.⁹

2.3 ŽÁK A UČENÍ

Ve škole se s pojmem žák a učení setkáváme neustále. Jsou to nejdůležitější pojmy celého vyučovacího procesu. Učící proces je komplexnější a složitější. Škola žáka učí, vychovává, vzdělává, formuje jeho osobnost a utužuje v něm sociální chování. Učitel si však musí uvědomit, že žáci se učí jiným způsobem než dospělý.

2.3.1 UČENÍ

Pojem „učení“, to je velmi široký pojem. V odborné literatuře najdeme velké množství vysvětlení o lidském učení. Vybrala jsem si definici učení, jak uvádí J. V. Musil *„učení je složitý a mnoho faktorově podmíněný proces založený na činnosti (bezděčné – neúmyslné a záměrné) vedoucí ke změně ve vědění, chování a prožívání, jehož výsledkem je osvojení vědomostí, dovedností, návyků, utváření postojů a hierarchie hodnot.“*¹⁰ Učení tak již není definováno pouze jako učení pamětní, jak tomu bylo

⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* [online]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf> [cit. 2013-01-19], s. 38

⁹ *Tamtéž*, s. 37-38

¹⁰ MUSIL, J. V.: *Úvod do pedagogické psychologie.* Olomouc: VUP, 1996. ISBN 80-7067-646-9, s. 24

v minulém století, ale označení „učení“ zahrnuje zkušenost, kterou získává jedinec vědomě či bezděčně. Je důležité, aby se učitel soustředil na samotný proces učení a na žáka jako jednotlivce. U vyučování vlastivědy je také nutné, aby učitel propojoval praxi s teorií a respektoval psychické zvláštnosti dětí mladšího věku.

2.3.2 ŽÁK

Zaměřím se v malé míře i na rozvoj psychických vlastností žáků ve vlastivědě. Co se týče poznání, je to schopnost nově získané poznatky prakticky použít, tvořivě aplikovat v různých situacích. Je nutné propojovat s dříve získanými a oddělovat od sebe hlavní od vedlejších a podstatné od nepodstatného. Na 1. stupni žákům stačí, když si osvojí Českou republiku v hlavních rysech a dozvědí se o významných městech a oblastech. Neměli bychom je zatěžovat přemírou informací, které pro ně v tomto věku jsou zbytečné. Vnímání je už v tomto věku dětí na vyšší úrovni, ale stále je ještě citlivost vnímání nedokonalá a musí se dále rozvíjet. Umějí vnímat celek a také ho rozdělit na určité části podle daných kritérií a znaků. Důležité je, aby učitel žáky upozorňoval, co je důležité, co je vedlejší, co nepodstatné. Žáci na základě těchto informací si pak sami dávají dohromady souvislosti. Upozornosti ve vlastivědě se dostáváme už do trvalejšího procesu. Při dobré organizaci vyučovacího hodiny dokážou žáci udržet koncentrovanou pozornost. Udržení pozornosti tak vede k aktivitě a zapojení žáků do činností. Hodina je baví a časté střídání činností a pestrost vyučování odstraňuje únavu. Co se týče myšlení, paměti a představy vzhledem k vlastivědě, tak to je podmíněno dozráváním CNS, vlivem prostředí a vyučováním. Není důležité žáky vše učit jen mechanicky, ale spíše rozvíjet logické myšlení a paměť, aby si dokázali odvodit, najít nebo jakkoli pomoci. U představy je dobré držet se obrazotvornosti. Největší úspěch je, když si žáci dokážou vybavit všechno a ví, kam dané informace zařadit. Duševní stav je určitá funkční připravenost, která je odrazem žáka samotného a jeho okolí a vnějších podmínek života. U žáků je jeden z rozhodujících činitelů úspěšnosti či neúspěšnosti vyučování vlastivědy.¹¹

¹¹ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 27-29

2.4 KURIKULUM

Pojem kurikulum nelze jednoznačně definovat. V literatuře se uvádí tato definice. „*Teorie kurikula, jejíž jádro představuje problematiku vzdělávacích obsahů, není tak jednotnou pedagogickou koncepcí. Je to spíše shrnující rámec, v němž se uplatňují různé koncepce a teorie. Rozumí se jim většinou jako celek učebního plánu a sled předmětů, specifických obsahů látek, souhrn zkušeností, které získávají žáci, vyučovací metody, prostředky a pomůcky, které odpovídají daným obsahům a adekvátním přípravám učitelů.*“¹²

Kurikulární dokumenty obsahují vedle učebních plánů a učebních osnov také učebnice, didaktické a metodické pomůcky pro učitele, vzdělávací texty pro žáky a vzdělávací i evaluační testy. Důležité je, aby se v kurikulu nacházely učební cíle, které jednoznačně zformulují, co budou učební cíle. Dále by se v kurikulu měly nacházet modelové programy, které podávají obsahové oblasti, témata a předměty. Nabízí alternativní možnosti, ze kterých si pak školy a učitelé mohou vybírat. Nedílnou součástí je také hodnocení výsledků neboli evaluace. Proto se do kurikula vkládají také především ve formě testů programy zkoušek, které slouží jako zpětná vazba. V současné době je součástí kurikula také obecný vzdělávací program, národní nebo rámcové kurikulum.¹³

¹² SKALKOVÁ, Jarmila.: *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. 2. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7, s. 77

¹³ SKALKOVÁ, Jarmila.: *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*., s. 97

3 VYUČOVÁNÍ VLASTIVĚDY

3.1 VYUČOVACÍ METODY

U jednotlivých autorů se vyskytují v chápání metod vyučování (činnost učitele) a učení (činnost žáka) odlišnosti. Dovolím si uvést dvě definice.

Vyučovací metodu ve vlastivědě chápeme jako „*záměrnou cílevědomou modifikaci společenskovedního učebního obsahu příslušného vlastivědného učiva, specifické cílevědomé didaktické a výchovné činnosti učitele a žáků probíhající ve vyučovacím procesu v souladu s didaktickými zásadami, zaměřené na rozvoj poznání a výchovné působení, směřující ke splnění určených vzdělávacích a výchovných cílů.*“¹⁴

„*Vyučovací metoda je pedagogická – specificky didaktická aktivita subjektu a objektu vyučování, rozvíjející vzdělanostní profil žáka, současně působící výchovně, a to ve smyslu vzdělávacích a také výchovných cílů a v souladu s vyučovacími a výchovnými principy. Spočívá v úpravě obsahu, v usměrnění aktivity subjektu a objektu, v úpravě zdrojů poznání, zájmů a postojů.*“¹⁵

Volba metody při vyučování je především určena vzdělávacím a výchovným cílem předmětu, zvláštnostmi u dětí, materiálním vybavením atd. Pro klasifikaci metod se používají některá kritéria, dovolím si uvést dělení vyučovacích metod podle Františka Horáka.

1. Metody slovní

- monologické – přednáška, výklad, vyprávění, vysvětlování, instruktáž
- dialogické – rozhovor, diskuse, dramatizace, demonstrace
- metody písemných prací
- metody práce s učebnicí a knihou

¹⁴ NAVRÁTILOVÁ, Katarína., PAPÍK, M.: *Didaktika vlastivědy*. Nitra: PdF, 1985., s. 57

¹⁵ NELEŠOVÁ, Alena, SPÁČILOVÁ, Hana: *Didaktika primární školy*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2005. ISBN 80-244-1236-5, s. 151

2. Metody názorně-demonstrační

- pozorování
- předvádění

3. Metody praktické

- nácvik praktických dovedností
- žákovské pokusy a laboratorní činnosti
- grafické a výtvarné práce

4. Metody aktivizující

- metody diskusní
- metody situační
- metody problémové
- didaktické hry¹⁶

Nejvíce využívanou metodou ve vlastivědném vyučování je rozhovor. Tuto metodu učitel používá při již probraném učivu, o kterém mají žáci přehled. Podmínkami dobře vedeného rozhovoru jsou promyšlené a připravené otázky, dobrá znalost regionu, vhodně zvolený didaktický postup rozhovoru, přiměřenost rozhovoru vzhledem k věku a schopnostem žáků a promyšlený systém zapojování žáků do rozhovoru. Žáci by měli být podněcováni k intenzivnímu zapojování do rozhovoru a smysluplnému vyjadřování.

Další vhodnou používanou metodou je vyprávění. *„Vlastivědné vyprávění má být zajímavé, živé, přiměřeně stručné a mělo by provokovat aktivitu žáků. Když se učitel opírá o své zážitky a dobře připraveným vyprávěním je dětem přiblíží, děti zaujme a motivuje k další aktivitě.“¹⁷*

Metoda, kterou je také nutno zmínit, je praktické pozorování. To je pro žáky důležité, jelikož jim je umožněno zkoumat jevy a děje v jejich přirozeném prostředí. Mohou hledat zvláštnosti a různé vztahy v jejich okolí. *„Většina pozorování by se měla*

¹⁶ HORÁK, František a kol.: *Didaktika základní a střední školy*. Praha: SPN, 1990, s. 143-144

¹⁷ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy*., s. 40

*konat v okolí školy nebo bydliště žáků, což umožňuje v plné míře uplatňovat regionální princip, který vede žáky k soustavnému a komplexnímu poznávání všech zvláštností vlastního regionu.*¹⁸

Z učitelovy strany je dobré, aby žáky vedl k tomu, že si mají o svých pozorováních vést jednoduché zápisy, případně je zachytit výstižnou kresbou či náčrtem.

3.2 ORGANIZAČNÍ FORMY

Pojem organizační formy nebyl v didaktice nikdy ustálen a v průběhu vývoje celého školství se neustále měnil. V současné terminologii rozumíme „*vyučovací formou uspořádání vnějších organizačních stránek a podmínek vyučování, v nichž se realizuje výchovně-vzdělávací proces. Pro tento obsah se ustálil přesnější termín – organizační forma vyučování.*“¹⁹

Ve vlastivědných hodinách rozlišujeme dvě vyučovací formy a to vyučovací formy uskutečňované ve škole (základní typ hodiny) a vyučovací formy uskutečňované mimo školu (vycházka či exkurze).

Volba forem nesmí být stereotypní. Učitel by měl čerpat ze široké škály možností a materiálů a snažit se vždy něčím obohatit vyučovací proces.

„Vycházka nebo exkurze je taková organizační forma vyučování, která se uskutečňuje v přírodním, společenském či výrobním prostředí a žáci zde získávají vědomosti o předmětech a jevech z dané oblasti v přirozených podmínkách.“²⁰

Exkurze bývá spojená s vycházkou s poznáním. Může to být návštěva muzea, divadla, ateliéru aj. nebo návštěva významné kulturní památky. Je nutné předem vše naplánovat a mít představu, co chceme žákům ukázat. Nezbytné je zajistit bezpečnost. Může být zajištěn i průvodce, ale stále má však největší odpovědnost učitel.²¹

Vlastivědná vycházka je jedna z nejnáročnějších forem vyučování. Je nutná důkladná příprava. Učitel by měl prostudovat mapu, literaturu a prakticky si sám projít

¹⁸ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 40

¹⁹ HORÁK, F.: *Didaktika základní a střední školy.*, s. 152

²⁰ *Tamtéž.*, s. 161

²¹ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 36

celou trasu. Důležitá je motivace, která v dětech vzbudí zájem a zvědavost. Je dobré stanovit si cíl vycházky, který žáci naplní. Kontrola oblečení, pravidla bezpečnosti a chování jsou samozřejmostí. Na konci je dobré zařadit hodnocení a optat se žáků, co zjistili a poznali. Při další hodině žáci mají již své poznatky utříděné a mohou tedy vytvořit plakáty, kresby aj., aby uchovali i materiální poznatky. Vše se dá pak vyvěsit po škole.²²

3.3 VYUČOVACÍ PROSTŘEDKY

Vyučovací prostředky zahrnují všechny předměty, činnosti a materiály, pomocí kterých se realizuje vyučování. Do těchto prostředků můžeme zařadit tedy jak materiální prostředky (např. učební pomůcky – učebnice, pracovní listy, didaktickou techniku či zařízení školy), tak také různé vyučovací metody a formy, které učitel během vyučovacího procesu uplatní a použije.²³

Vlastivědné učivo je různorodé. Úkolem učitele je, aby dosáhl cílů, které jsou učivem a RVP stanoveny. Učitel používá různé pomůcky jako prostředky, aby žáky motivoval, zaujal a hlavně, aby díky nim splnil své stanovené cíle. Vyučovací prostředky žákům umožňují praktické a smyslové poznání skutečnosti.

Ve stručnosti jsem shrnula za pomoci literatury, jaké tři základní funkce plní vyučovací prostředky. Plní funkci prezentační (prezentují přímo nebo zprostředkované informace určené na osvojení), dále funkci stimulační (stimulují, podněcují reakci žáků, rozvíjí myšlení, podporují tvořivý přístup k pochopení a zpracování nové informace) a funkci motivační (motivují žáky, vyvolávají jejich zájem o předmět).²⁴

Ve stručnosti zmíním některé vyučovací prostředky.

Atlasy a mapy patří k základním pomůckám při vlastivědě. Naučit se s mapou pracovat je jeden ze základních cílů vyučování vlastivědy. Důležité je, aby učitel žáky s prací seznamoval, nechával je vyhledávat polohu, sousedy ČR, pohoří, nížiny, ...).

²² VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy*, s. 36-37

²³ *Tamtéž*, s. 45

²⁴ KANCÍR, Jan., MADZIKOVA, Alena.: *Didaktika vlastivědy*. Prešov: Universum, 2003. ISBN 80-89046-13-4

Zvláštním typem jsou reliéfy a plastické mapy, které by měly navozovat představu o území naší vlasti.

Pomocí plánů, důležitá pomůcka při získávání informací o obcích či městech, žáci poznávají polohu, hlavní orientační linii, dominanty apod.

Slepé a obrysové mapky využíváme při vlastivědě zejména při opakování, domácích úkolech či skupinové práci, aby si zopakovali či osvojili učivo. Využívají se společně s příruční mapkou.

Učebnice, pracovní listy, pracovní sešity jsou jednou z nejdůležitějších pomůcek pro žáky a učitele. V učebnicích jsou konkretizovány požadavky osnov, vysvětlují učivo různými formami, vytyčují základní obsah vyučování. Pracovní listy slouží především žákům pro opakování. Mohou pracovat samostatně či ve skupinách. Pomáhají jim osvojit a pochopit probrané učivo. Pracovní sešity spolu s učebnicí a atlasem jsou tím nejdůležitějším vybavením žáka ve vlastivědě. Na rozdíl od učebnice se v něm názorně kombinuje volný prostor (pro nákres či psaní) s písemným záznamem, fotografiemi a osobními poznámkami.

Obrazy ve vlastivědě, přístroje, moderní technika (počítače, video, televize, ...) jsou pomůcky, které žákům zprostředkovaně ukazují mnohé jevy a děje, zvláštnosti, přiblíží realitu blíže k dětem.²⁵

3.4 UČITEL VE VYUČOVÁNÍ VLASTIVĚDY

Učitel (pedagog, vzdělavatel či edukátor) je jedním ze „základních činitelů vzdělávacího procesu, profesionálně kvalifikovaný pedagogický pracovník, spoluodpovědný za přípravu, řízení, organizaci a výsledek vzdělávacího procesu.“²⁶

Celý výchovně-vzdělávací proces závisí na samotném učiteli a jeho přípravě. Důležitý je vztah mezi učitelem a žákem. V novém pojetí vyučování učitel předává aktivitu mezi žáky. Učitel stále musí mít svoji autoritu, kterou si zvyšuje svým postojem a vztahem k dětem, vyučovacím procesu, svým chováním, projevy, atd.

²⁵ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 46-47

²⁶ PRŮCHA, Jan., WALTEROVÁ, Eliška., MAREŠ, Jiří.: *Pedagogický slovník.* 3. aktualiz. a rozš. vyd., Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2, s. 261

Specifický obsah vlastivědy vyžaduje tak po vyučujícím speciální přípravu. Nejde jen o praktickou znalost obsahu předmětu, ale také o teoretický základ jednotlivých vědních oborů, které jsou zastoupeny v tom vlastivědném.²⁷

Učitel musí podle potřeby prokázat, že sám celé vlastivědné učivo dokonale ovládá. Musí znát prostředí, ve kterém se nachází škola a prostředí, kde žáci bydlí. Měl by k tomu ovládat historii oblasti, průběh života lidí, kteří v dané oblasti žijí.

Ve vyučovacím procesu by se měly střídat činnosti a žáci by měli být ze strany učitele motivováni. Učitel musí mít naplánováno, co bude v dané hodině probírat.

Pro úspěch vyučovacího procesu je nutným předpokladem i mezipředmětové navazování. Uvádění věcí do správných souvislostí a propojování různých předmětů a oblastí pomůže žákům lépe pochopit danou problematiku. Učitel má možnost používat projektové vyučování či do výuky zařazovat projekty, během kterých žáci vystřídají různé předměty, ale na jedno vlastivědné téma.

3.5 HODNOCENÍ VE VLASTIVĚDĚ

Nedílnou součástí každé vyučovací hodiny je hodnocení. Hodnocení slouží jako podklad pro prověřování. Prověřováním učitel zjistí, zda žáci pochopili, vstřebali a osvojili si dané učivo. K prověřování slouží formy jako např. didaktické hry a testy, skupinová práce, projekty, prověrky, ale i ústní zkoušení. Základní motivací pro podání dobrého výkonu žáka *„by neměla být honba za dobrou známkou, ale potřeba pracovat, poznat něco nového, zajímavého, žák musí cítit uznání ze strany učitele i rodičů. Zámka nemá dítě stresovat, ale povzbudit.“*²⁸

Pod pojmem hodnocení si však nemusíme představit jen klasifikování. Formy hodnocení mohou být velmi různorodé. Pokud vyslovíme souhlas či nesouhlas s žakovou odpovědí, slovní pochvalu či pokárání nebo stačí jen výraz v obličeji, pohled či gesta, tak už vlastně hodnotíme. Další formou je slovní hodnocení, které je v novém pojetí jednou z nejdůležitějších forem hodnocení. Větší motivační vliv má kladné

²⁷ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 49

²⁸ *Tamtéž*, s. 54

hodnocení. A další forma je klasifikace, které existuje ve všech evropských státech – především pětistupňová klasifikační stupnice. Hodnocení má přímý vliv na žáka.²⁹

Hodnocení musí směřovat vždy ke konkrétnímu žákovi a zahrnout vše podstatné. A co by měl učitel při hodnocení sledovat? V jaké míře a kvalitě si žák osvojuje poznatky a dovednosti, zda dovede používat získané vědomosti a dovednosti při řešení úkolů, jestli ovládá základní komunikační prostředky, které mu umožňují užívat a uplatňovat získané vědomosti a dovednosti při řešení úkolů. Ovládá základní komunikační prostředky, které mu umožňují užívat a uplatňovat získané vědomosti a dorozumívat se ve škole i mimo školu, jak se projevují rysy samostatného myšlení a jak ovládá důležité učební postupy a způsoby samostatné práce a zda chápe a s jakým porozuměním přijímá mravní a občanské hodnoty a jak se u něho projevují jeho vlastnosti.³⁰

²⁹ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 54

³⁰ *Tamtéž*, s. 53-54

4 PROBLEMATIKA UČEBNIC A UČIVA VLASTIVĚDY

4.1 PROBLEMATIKA

Vlastivěda má zvláštní postavení na primární škole. Je to jakýsi protipól učiva čtení, psaní a počítání. Obrací pozornost žáka k realitám a ke skutečnosti, které nás obklopují. Je nutné v tomto předmětu komunikovat. Vlastivěda pokrývá velkou sféru poznání. Hlavním cílem je naučit žáky vědomě uvažovat o problémech společnosti i jednotlivců. Vlastivědu chápeme jako integrovaný předmět, který propojuje prvky zeměpisu, dějepisu i občanské výchovy. Navazuje na prvouku. Žáci ve vlastivědě získávají základní poznatky o České republice, krajině domova i základní poznatky o obci či městě, kde žijí a navštěvují školu. Spojují se zde poznatky, dovednosti a zkušenosti z vyučování i osobního života žáků a z dalších zdrojů jako televize, rozhlas, tisk.³¹

Vlastivědné učivo sice čerpá z řad různých disciplín, ale učitelům se často stává, že vlastně nevědí, co mají učit. V každé učebnici se setkáváme s jinými přístupy. Učebnice, rozděleny hlavně podle nakladatelství, mají jiné přístupy, uspořádání a bývají často předimenzované a někdy i obtížné pro žáky.

Všeobecně přijímané teorie v této oblasti se shodují na tom, že učení není jen pasivním vnímáním informací v textu, ale spíše aktivní proces konturovaný novými poznatky.³² Tento proces probíhá jako „interakce mezi předchozími poznatky subjektu a novými informacemi, které subjekt zpracovává.“³³

Podle posledních průzkumů, které jsem četla v literaturách, je patrné, že u nás jsou učebnice zřejmě hlavním zdrojem, který učitel ve výuce používá. Jak uvádí např. Průchovy výzkumy, učitelé se snaží plánovat si náplň hodiny jen podle učebnic. Učebnice představují významnou etapu didaktické transformace kulturních obsahů do školního vzdělávání, ale neměly by být jediným zdrojem pro výuku u žáků. Způsob

³¹ VAVRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 31

³² *Tamtéž*, s. 31

³³ PRŮCHA, Jan.: *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3, s. 281

výkladu učiva a jeho didaktické organizace závisí na didaktické koncepci, z níž autor učebnice vychází.³⁴

Trvale aktuální je otázka výběru učiva a učebnic. Je důležité sledovat, co je podstatné, co vedlejší. Důležité je také pozorovat, jak se v učebnicích rozvíjí pojmy, jejich vztahy a struktury. Při tvorbě učebnic je důležité i hledisko axiologické. To předpokládá takový výběr učiva, který bude zvýrazněným estetickým aspektem vyučování dané látky, bude pozorovat rozvíjení hotové orientace žáků. Jednoduše, tradiční učebnice mají za úkol prostě vyložit učivo v souladu s osnovami. Být nositelem obsahu vzdělávání, ale také prostředkem pro řízení učení žáků, založené na jejich vlastní aktivní činnosti. Didaktické zpracování umožňuje, aby učebnice plnohodnotně plnily své základní funkce v procesu vyučování.³⁵

Zvláště významným didaktickým hlediskem je sledování složitosti a obtížnosti učebnic, rozbor jejich vlastností, které vyučovací proces urychlují nebo naopak brzdí. Důležité je pozorovat hledisko kvantitativní (množství faktů, pojmů, termínů aj.) a také kvalitativní (nepřiměřenou náročnost výkladu, předčasnou teoretizaci, složité vyjadřování aj.).³⁶

Učebnice je nejdůležitější zdroj poznávání u žáků. V mnoha vyučovacích předmětech je doprovázena některými dalšími knihami a dalšími didaktickými materiály. „*Učebnice má být jasně psaná, přizpůsobena věku a chápavosti žactva, její sloh má vyhovovat vytříbenosti jazykové formy.*“³⁷

Problematika učebnic a jejich kvality je jeden z problémů, který je s výukou vlastivědy spojený. Učitelé se po roce 1989 ocitli v nové situaci – dříve měli k dispozici jen jednotnou řadu učebnic, vše bylo nadiktováno podle metodických příruček a osnov jednotlivých předmětů, neměli možnost volby textu a často ani metod vyučování. Nyní musí řešit ale opačný problém – jak se orientovat v množství nové literatury.³⁸

³⁴ SKALKOVÁ, J.: *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování.*, s. 103

³⁵ *Tamtéž.*, s. 104

³⁶ *Tamtéž.*, s. 105

³⁷ CHLUP, Otokar.: *Středoškolská didaktika.* Brno: Společnost Nových škol, 1935., s. 328

³⁸ VAJRDOVÁ, A.: *Didaktika vlastivědy.*, s. 33

4.2 OBECNÁ KRITÉRIA PRO HODNOCENÍ A POROVNÁVÁNÍ UČEBNIC

Než jsem začala pracovat na samotném hodnocení a porovnávání učebnic, bylo nutné stanovit si jednotlivá kritéria, na která se zaměřím.

Pracovala jsem výhradně s učebnicemi v tištěné formě, které vycházejí z učebních osnov a obsahují učivo předmětu pro dané ročníky (tedy čtvrtého a pátého ročníku základní školy). Byly použity učebnice běžně dostupné, které byly schváleny doložkou MŠMT ČR pro výuku vlastivědy pro již výše zmiňované ročníky. Vybrala jsem si několik nakladatelství a od každého vždy jen jednu publikaci, kterou jsem více popsala. Učebnice jednoho nakladatelství jsou totiž založeny na stejné formě a stylu, proto podle mého názoru není nutné probírat velkou škálu publikací od stejného nakladatele.

Didaktická vybavenost učebnic představuje míru využití při vzdělávacím procesu (ve škole, doma, ...).

Obtížnost textu učebnic *„je souhrn takových vlastností v textu, které objektivně v kterémkoli textu a v procesu učení mají vliv na percepci, chápání a zpracování textové informace učícím se subjektem.“*³⁹

Využití aparátu prezentace učiva sleduje, jakým způsobem je učebnice uspořádaná, jakých pomocných prostředků bylo využito, aby informace byly co nejpřehlednější, co nejlépe zapamatovatelné a dohledatelné. Sledují se dvě zásadní kategorie: verbální a obrazová.

Jak je uspořádané učivo v publikaci. Na základě tohoto kritéria se zaměřujeme na to, které části jsou z hlediska pochopení tématu klíčové a které doplňující. Sleduje se dále zastoupení prvků upevňujících, rozšiřujících a opakujících znalostí.

Také je třeba sledovat orientaci v učebnici, jak je publikace zpracovaná s ohledem na rychlé a jednoduché nalezení informací.

³⁹ PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média.*, Brno: Paido, 1998. ISNB 80-85931-49-4, s. 56

Dále se musíme zaměřit na verbální a obrazovou strukturu publikace, v jakém množství je použit text (odborné i zajímavé informace) a v jakém množství obrázky, v jaké kvalitě a důležitosti jsou v publikaci zastoupeny.

Je nutné sledovat i textovou obtížnost publikace, v jak náročné formě je publikace psaná, jaký je poměr textu s obrázkem a v jaké průměrné délce se pohybují věty a větné úseky. S tím úzce souvisí také zaměření se na obtížnost textu z hlediska sémantického (jak obecné či náročné pojmy jsou pro vyjadřování použity) a z hlediska syntaktického (jak složitými větnými úseky text ke čtenáři hovoří).⁴⁰

Shrnula jsem v bodech, na co jsem se nejvíce zaměřovala při hodnocení a porovnávání učebnic.

- 1) Presentace učiva se dá rozdělit na verbální a obrazové komponenty. U verbálních komponentů se zaměřujeme na výkladový text prostý a zpřehledněný, shrnutí učiva k celému ročníku, tematickým celkům a předchozího ročníku. Dále můžeme sledovat doplňující texty (tabulky, dokumentační materiál, aj.), poznámky, vysvětlivky, podtexty a slovníčky pojmů cizích slov s vysvětlením. U obrazových komponentů se zaměřujeme na uměleckou ilustraci, naukovou ilustraci, fotografie, mapy, plány či kartogramy a barevnou obrazovou prezentaci.
- 2) Řídící učení se dá také rozdělit do verbálního a obrazového zkoumání. U verbálního učení se dá zkoumat, zda učebnice obsahuje předmluvu, návod k práci s učebnicí, otázky a úkoly k tématu, k celému ročníku a k předešlému ročníku. Můžeme se zaměřit i na náměty pro mimoškolní činnosti využívající učiva. U obrázkového učení je dobré zaměřit se na vyznačující grafické symboly určité části textu, užití zvláštních barev pro určité části a pro zvláštní písmo.
- 3) Orientační uspořádání učebnice se zabývá obsahem učebnice, členěním učebnice na tematické bloky a kapitoly, rejstřík a záhlaví učebnice.

⁴⁰ PRŮCHA, J.: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média.*, s. 58

4.3 UČEBNICE

NAKLADATELSTVÍ ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI, s. r. o.

MATUŠKOVÁ, Alena.: *Člověk a jeho svět: Místo, kde žijeme*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, s. r. o., 2010. ISBN 978-80-86034-76-8

Učebnice má 88 stran. Práce s ní se dá propojit i s pracovním sešitem se stejným názvem a od stejné autorky. Učebnice je systematicky uspořádaná podle RVP a přímo podle vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Úvod knihy mě zaujal hlavně vizuálně, jelikož je hezky propracován barevně a doplněn o stručné oslovení od autorky a vysvětlení symbolů, které budou učebnici celou provázet. Obsah knihy je propracován tak, aby ladil s celým provedením učebnice, jelikož jsou barevně odlišeny jednotlivé kapitoly, tak aby byla orientace žáka co nejlepší a nejrychlejší.

Prezentace učiva a obtížnost textu je přiměřena věku žáků. Text je psán srozumitelnými a stručnými větami, což je ideální pro chápání žáků. Podíl verbálního a obrazového rozvržení jednotlivých stránek je většinou kolem 45 - 50%, což je vyrovnaný podíl, a tudíž výborný pro dětské vizuální vnímání. Uspořádání učiva z hlediska klíčových a doplňujících informací je v poměru 80:20 pro klíčové a důležité informace. Doplňující informace mají své místo vždy buď v barevném rámečku, nebo pod příznačnou větou „VÍTE, ŽE...“. Jednotlivé kapitoly jsou samozřejmě doplněny i otázkami k danému tématu, aby se osvojené učivo dalo procvičit.

Co se týče obrazového vybavení učebnice, tak jsem mile překvapena. Najdeme zde mnoho barevných obrázků, které tematicky doplňují kapitoly, ale také zde najdeme mnoho fotografií, map, se kterými je možné dále pracovat, což rozvíjí samostatnost a tvořivost jednotlivých žáků.

Řídící učení u této učebnice jsem už trochu zmínila na začátku, stručná a milá předmluva od autorky nechybí a nechybí ani vysvětlení symbolů, se kterými se v celé učebnici setkáváme. Opakování jednotlivých kapitol nalezneme vždy na konci kapitol a celkové opakování se nachází v závěru celé učebnice. Je opět barevně rozlišené, aby žáci věděli, ze které části je vlastně opakování. V učebnici je použito na rozlišení pěti druhů písma, což bohatě stačí, jelikož zbytek obstarávají barvy a barevné rozlišení.

V závěru celé učebnice nalezneme výchovné a vzdělávací strategie, jimiž učebnice motivuje učitele k rozvoji klíčových kompetencí žáků. Vše vychází z RVP VZ.

Jediné, co bych této učebnici mohla vytknout je, že zde není žádný slovníček pojmů. To už pak je pouze na učiteli, aby vysvětlil žákům cizí pojmy, kterým nebudou rozumět.

Můj osobní pohled na učebnici je velice kladný a mile mě tato publikace překvapila svojí přehledností a rozmanitostí i v tak stručné textové podobě, což je pro žáky jen přínosné.

MATUŠKOVÁ, Alena.: *Člověk a jeho svět: Lidé kolem nás*. Praha: Nakladatelství Českégeografické společnosti, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-86034-86-7

Učebnice od stejné autorky jako předchozí publikace. Tato učebnice má pouze 72 stran a je vydaná o rok dříve než předchozí. Provedení této učebnice je shodné s předcházející. Pro svůj výzkum jsem ale zvolila opačné pořadí, jelikož učebnice „Místo, kde žijeme“ mě zaujala více. U této publikace bych chtěla vyzvednout provedení obrázků a fotek, které doplňují téma vztahů a lidí. Jsou propracované a nechávají volný prostor pro vlastní zkušenosti a tvořivost žáků.

Publikace pracuje i s historií naší vlasti, ale pouze okrajově. Pokrývají látku probíranou především ve 4. ročníku. K těmto publikacím samozřejmě nechybí pracovní sešit neboli soubor pracovních listů, který je stejně dobře propracovaný jako učebnice. Tyto publikace mě naprosto pohltily a oceňuji jejich zpracování a i to, jak mě hned na první pohled zaujaly.

NAKLADATELSTVÍ FRAUS

DVOŘÁKOVÁ, Michaela a kol.: *Člověk a jeho svět: Společnost – učebnice pro 4. ročníkzákladní školy*. Plzeň: Fraus, 2010. ISBN 978-80-7238-944-5 (s pracovním sešitem)

DVOŘÁKOVÁ, Michaela a kol.: *Člověk a jeho svět: Společnost – učebnice pro 5. ročníkzákladní školy*. Plzeň: Fraus, 2011. ISBN 978-80-7238-973-5 (s pracovním sešitem)

Tyto učebnice na sebe navzájem navazují a provázejí žáky po oba dva ročníky. První díl učebnice má 88 stran a druhý díl má 87 stran. Na první pohled mě tato učebnice nezaujala a ani při prvním otevření mě neoslovila. Učebnice neobsahuje žádnou předmluvu od autorky. Na první straně je vysvětlení pro orientaci v učebnici, které je srozumitelné, dle mého názoru však málo nápadité a jednotvárné. Jsou použity dvě barvy. Obsah publikace je jednoduchý a klasický.

Prezentace učiva a obtížnost textu je přiměřena věku žáků. Musím pozvednout první kapitolu, která navazuje na předchozí ročník, v němž je formou otázek a obrázku shrnuto opakování předešlého ročníku, což děti ocení a namotivuje je to k dalšímu učivu. Text a ilustrace jsou v poměru spíše 75:25 pro text. Najdeme zde více textu, který však není obtížný na čtení a pochopení. Klíčové a doplňující informace od sebe nerozeznáme. Vše je psané v jednom souvislém textu, mezi který jsou vloženy otázky. Tento způsob zpracování navádí k tomu, aby vždy byla položena otázka a poté vysvětlena odpověď. Barevně jsou v textu odlišeny instrukce pro žáky, a jinak barevně jsou odlišena slovíčka, která jsou v daném rámečku vysvětlena, což umožňuje žákům snadnější vyhledávání.

Obrázková vybavenost těchto učebnic je strohá. Jsou zde kresby i fotografie, ale jsou ponuré a nezajímavé. Můžeme zde objevit i barevné fotky krajin a přírody, které jsou názorné a ukazují žákům realitu, s níž se žáci mohou běžně setkat.

Řídící učení u této publikace bylo již v úvodu zmíněno. V učebnici postrádám doplňující úkoly k jednotlivým kapitolám, ale k tomu byl proto vydán pracovní sešit, který je uspořádán podle učebnice tak, aby mohla být práce s učebnicí propojena i s prací s pracovním sešitem. Pracovní sešit je ve stejném vizuálním a textovém provedení jako učebnice. Otázky a úkoly v sešitě přímo navazují na určitá místa a kapitoly v učebnici, což je přehledné pro samostatnou práci. Provedení sešitu je pouze černobílé a pro opakovací činnost dostačující. Úlohy jsou pokládány jednoduchou formou. V závěru učebnice je opět stejná kapitola jako na začátku,

tentokrát však se dívá zpět na celou učebnici a slouží jako souhrnné opakování, což žákům umožňuje komplexní pohled na získané informace během celého roku. Propojení barev a stylů písma je důležitou vizuální součástí publikace.

Této učebnici nechybí přehledný rejstřík a na úplném konci publikace nalezneme očekávané výstupy pro jednotlivý ročník, který vychází opět z RVP ZV.

Učebnice z mého pohledu je pěkná a propracovaná. V závislosti na věk dětí, pro které je učebnice určena, je málo barevná, ale myslím, že ocení střídání práce s učebnicí a pracovním sešitem. K této učebnici je vypracovaná i metodická příručka pro učitele, což je důležitá pomůcka pro samotného učitele.

NAKLADATELSTVÍ PRODOS (modrá řada)

SMOLOVÁ, Irena., SZCZYRBA, Zdeněk.: *Místo, kde žijeme - učebnice pro 4. a 5. ročník základní školy*. Olomouc: Prodos, 2008. ISBN 987-80-7230-221-5

MIKULENKOVÁ, Linda.: *Lidé a čas – učebnice pro 4. a 5: ročník základní školy*. Olomouc: Prodos, 2008. ISBN 978-80-7230-225-3

Dvě učebnice od stejného nakladatele, ale rozdílných autorů. Avšak zpracování učebnice je u obou vydání podobného rázu. První učebnice čítá 95 stran, druhá 79 stran. V úvodu najdeme obsah, který je stručný a černobílý. Navazuje kapitola, ve které je vysvětleno, jak pracovat s touto publikací, se kterými konkrétními značkami se můžeme setkat a co vše je v dané publikaci probíráno. Zároveň je kapitola pojata i jako předmluva, určená přímo pro žáky. Značky jsou přehledné a jasné, v závěru předmluvy je odstavec CO UŽ UMÍME (způsob zopakování předešlého ročníku). V celé učebnici je na každé straně vyznačen modrý pruh, ve kterém lze najít zajímavosti navíc.

Prezentace učiva a obtížnost textu je přiměřena věku žáků. Avšak poměr textu a obrázků je 85:15 pro text, což svědčí o velkém množství textu. Věty jsou srozumitelné a jednoduché. Písmo je pouze třídruhé a v černé barvě.

Obrazová vybavenost této publikace je naprosto autentická s životem. Nenajdeme zde ilustrace, ale pouze fotografie, které žákům představí jednotlivé probírané věci tak, jak je mohou vidět ve skutečnosti.

Řídící učení v učebnici je přehlcování informací, ve kterých nepoznáme doplňkové informace od klíčových. Soudím, že podle autorky jsou klíčové všechny. V publikaci chybějí otázky po každé kapitole. Otázky a shrnutí jsou pouze po probrání celé republiky a po probrání Evropy. V závěru publikace je shrnutí a závěr, který obsáhne stručně celou publikaci. Velkou předností je mapa Evropské unie, která je přehledná a dá se využívat i jako slepá mapa k opakování.

V této učebnici nechybí ani slovníček pojmů, který je důležitý pro žáky, aby si mohli vyhledávat neznámé výrazy a rozvíjet si tak svoji samostatnost.

Na úplný závěr je na deskách publikace přehled klíčových kompetencí, což dokládá zpracování podle požadavků RVP ZV.

NAKLADATELSTVÍ FORTUNA

DANIELOVSKÁ, Věra., TUPÝ, Karel.: Vlastivěda pro 4. a 5. ročník základní školy (1. a 2. díl). Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-508-9

Tyto učebnice jsou pojaty pro oba ročníky, ale podle dílu rozdělené na každý rok. Jsou poměrně tenké. První díl má 56 stran a druhý díl pouze 55 stran. Je nutné zmínit, že tyto učebnice nejsou v této době v aktuálním seznamu MŠMT. Nemají platnou doložku. Je dobré je však zmínit, může se stát, že na některých školách s ní pracují jako s vedlejší doplňkovou pomůckou při vyučování.

Na první pohled učebnice vypadá nezajímavě a stroze. Při otevření nalezneme hned v úvodu slovo k uživatelům, což je fádni oslovení od autorů a celý článek je napsán spíše obecnou formou. Učebnice neobsahuje žádné obrázky ani symboly, podle kterých by bylo možné se v publikaci orientovat. Obsah je pojat klasicky, stručně a pouze černobíle.

Prezentace a obtížnost učiv jsou pojaty opět stejně než v předešlých publikacích. Rozdělení hlavních kapitol je označeno vždy velkým nadpisem a fotografií přes dvě stránky, což je přehledné a dává to jasně najevo, že se bude začínat nové velké téma. Ovšem textu v učebnici nalezneme velké množství. Poměr obrázků a textu je 90:10 pro text. Věty jsou příliš dlouhé, ale oceňuji vyznačená tučná slova, která jsou z textu

nejdůležitější. V textu jsou použity tři základní úpravy písma a pouze dvě barvy. Rozdíl klíčových a doplňkových informací není od sebe moc rozeznat. Klíčové jsou pouze zvýrazněny tučně, aby byly rozlišeny. Na každé stránce je dodržován odstavec u kraje, kde najdeme otázky k danému tématu a případně něco navíc. To velice oceňuji.

Co se obrazové vybavenosti týče, tak ilustrace jsou jednoduché a pěkně kreslené, ale je jich málo. Nalezneme v publikaci více fotografií, což je pro žáky reálnější a dokážou si vybavit dané věci lépe. Oceňuji v publikaci praktické věci (příklad jízdního řádu, mapy, měření měřítek), jelikož je pro žáky výborné, že se mohou naučit pracovat s praktickými věcmi, které jsou běžné v životě.

Řídící učení v učebnici je opět přehlcování informací na žáka, jelikož publikace obsahuje příliš mnoho textu. V každé kapitole najdeme otázky na zopakování a doplnění a za velkou kapitolou je kontrolní minitest, který procvičí žákovskou paměť. Více úkolů a cvičení nalezneme v pracovním sešitě, který k této publikaci patří, je od stejné autorky a navazuje na publikaci. Chtěla bych upozornit na poslední kapitolu knihy, která je věnovaná opakování učiva celé učebnice.

Této publikaci však chybí základní věci jako rejstřík, slovníček pojmů či klíčové kompetence. To považuji za velký nedostatek. Co však oceňuji v této knize, jsou světle modré otázky, které se týkají praktického přemýšlení dětí a rozvoje jejich fantazie a vycházení ze skutečnosti. Jen je důležité, aby učitel využil vhodnou dobu na položení otázky a dal žákům dostatečnou příležitost na odpověď.

NAKLADATELSTVÍ SPN, a. s.

BLOUDKOVÁ, Michaela., CHALUPA, Petr. a kol.: *Vlastivěda pro 4. ročník základní školy*. Praha: SPN, 2002. ISBN 80-7235-184-2

BLOUDKOVÁ, Michaela., CHALUPA, Petr. a kol.: *Vlastivěda pro 5. ročník základní školy*. Praha: SPN, 2002. ISBN 80-7235-185-0

Opět dvě tenké učebnice, dva díly, které na sebe navazují. První díl obsahuje 56 stran a 55. Ani tyto učebnice nejsou v aktuálním seznamu MŠMT a nemají doložku.

Stejně jako u předchozích se však mohou na některých školách využívat jako vedlejší pomůcka při vyučování.

Na začátku učebnice nalezneme stručnou předmluvu od autorů, která opět slouží i jako stručné vysvětlení práce s publikací. Učebnice neobsahuje žádné orientační symboly. Obsah je opět jednoduše řešen, ale rozdělen na dvě větší kapitoly, což působí přehledněji.

Prezentace a obtížnost učiva této publikace není dle mého názoru přizpůsobena věku žáků. V učebnici je poměr 95:5 pro text, věty jsou sice psané jednodušší formou, ale i přes to je zde pro mladší žáky příliš mnoho textu. Kapitoly jsou označeny vždy číslem a na závěr každé kapitoly najdeme stručné „Zapamatujme si“ a doplňující otázky, u kterých děti mohou čerpat ze svých zkušeností a vědomostí, a opakování v podobě otázek. I v této publikaci se setkáváme pouze se třemi základními typy černého písma.

Obrazová vybavenost publikace je složena z ilustrací a fotografií ve stejném poměru. Na každé straně nalezneme jednu fotografii a jednu ilustraci. Jsou provedeny pečlivě a jednoduše. Velmi oceňuji barevné provedení vnitřků obalu publikace. Barevně v kruhu jsou vyznačeny události naší země.

Řídící učení publikace je opět mnoho informací v příliš velkém množství textu. V učebnici opět není nijak výrazně odděleno klíčové učivo od doplňkového. Pouze jsou důležitá slova zvýrazněna tučně. Učebnice má velmi zajímavý text, ale není smyslem jen zahlcovat žáky mnoha informacemi. Na učebnici navazuje pracovní sešit, ve kterém se dá dobře opakovat a rozvíjet učivo.

Ani v této učebnici jsem se nesešla s žádným rejstříkem, slovníčkem pojmů, ani kompetencemi. K oběma publikacím vydala autorka metodickou příručku pro učitele, kde najdeme metodické náměty a doporučení pro práci s učebnicemi a pracovními sešity. Obsahuje rozpis učiva a učební plány. Tato učebnice dle mého názoru je dobrá pouze jako opěrný předmět při vyučování, nikoli jako hlavní složka vyučování.

ČECHUROVÁ, Milana. a kol.: *Vlastivěda pro 4. ročník základní školy: Člověk a jeho svět*. Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-475-7

ČECHUROVÁ, Milana. a kol.: *Vlastivěda pro 5. ročník základní školy: Člověk a jeho svět*. Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-477-1

Další publikace od nakladatelství SPN mě naprosto uchvátila. Byla vydaná ve dvou dílech, kdy první díl čítá 112 stran a druhý 106. V učebnici nalezneme obsah barevně rozdělený podle kapitol, kdy každá kapitola má svoji barvu, kterou pak mají i příslušné strany, které kapitole náleží. Další stránka už podle názvu je určena samotným žákům, slouží jako předmluva a seznámení se s učebnicí. Oslovení „Milí čtvrtáci/pátáci“ je velice originální a osobní vůči žákům. Nejdříve autorka rozebírá a přibližuje žákům vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, poté jim věnuje pár slov navíc, ve kterém je seznamuje s barvami a provedením stránek, co znamenají a k čemu slouží a nakonec jim stručně představí všechny přílohy, které k učebnici náleží, jak s nimi a s pracovním sešitem pracovat.

Prezentace a obtížnost učiva je přizpůsobena věku dětí. Kapitoly jsou rozděleny podle barev, které jsou v obsahu. Co se týče podílu textu a obrázku, tak v této publikaci je poměr stejný, na některých stránkách občas převládají obrázky nad textem. Za každou kapitolou najdeme v oranžovém rámečku shrnutí toho, co je důležité a otázky a úkoly k dané kapitole. Stránky jsou doprovázeny barevným pruhem, kde najdeme nepovinné, rozšiřující učivo (zajímavosti, možné navazující úkoly pro žáky, které vlastivěda baví). V závěru publikace nalezneme úkol pro kraj, ve kterém se nachází škola, a na něj navazující projektový úkol, což žáci a učitelé ocení. V samotném závěru učebnice je text, který na základně motivačnímu textu nad ním, žáky prověří, zda jsou schopni postoupit do vyššího ročníku.

Obrazová vybavenost publikace je rozmanitá. Ilustrovaných motivů je zde málo, ale pro publikaci jsou důležité. Většinou slouží jako vysvětlovací symboly (např. v každém rohu publikace je kreslený obrázek, který snaží kapitolu, o čem je. Dále zde nalezneme hocha se vztyčeným ukazováčkem, který upozorňuje na důležité, a najdeme zde pastelku, která určuje úkoly a otázky). Poté už jsou v publikaci jen fotografie, které

dětem přibližují realitu, autentičnost a navozují atmosféru. Ráda bych vyzdvihla barevné mapy, které se v obou dílech publikace nacházejí, mapa ČR a mapa Evropy (politické a povrchové mapy). Mapy jsou přilepené na konci učebnice a dají se rozkládat. Jsou propracované a vyznačují důležité věci pro žáky. Žáci díky těmto mapám nepotřebují mít příruční atlas.

Řídící učení publikace dle mého názoru splňuje vše. V učebnici jsou informace podávány tak, aby je žáci dobře pochopili a vstřebali. Klíčové učivo je od doplňkového rozděleno přehledně a jednoznačně. Ta nejdůležitější slova jsou v textu vyznačena tučně. Doplňkové učivo nalezneme v barevném pruhu na okraji stránky. Na publikaci vždy navazuje pracovní sešit, který je podle ní psán. V pracovním sešitě jsou stejně odděleny kapitoly, aby bylo zřejmé, které úkoly k čemu patří. Úkoly v sešitě jsou psány jednoduše, aby žák neměl problém s jeho pochopením.

Z těchto publikací jsem byla nadšená. Jsou zpracovány v souladu s RVP ZV. Vychází ze vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět a pokrývají učivo pro oba ročníky (čtvrtý i pátý) a myslím, že jak žáci, tak učitelé budou z práce s nimi nadšení.

NAKLADATELSTVÍ PRÁCE, s. r. o.

AUGUSTA, Pavel., HONZÁK, František.: *Vlastivěda 4 pro 4. ročník*. Praha: Práce, 1994. ISBN 80-208-0319-X

AUGUSTA, Pavel., HONZÁK, František.: *Vlastivěda 5 pro 5. ročník*. Praha: Práce, 1995. ISBN 80-208-0365-3

Do svého hodnocení jsem zahrnula i učebnice, které jsou psané ještě podle starších osnov, protože ve školách se stále používají. Nejsou zahrnuty v aktuálním seznamu MŠMT, neobsahují doložku. Učebnice jsou psané opět jako dva na sebe navazující díly. První díl této publikace má 93 stran a druhý 96 stran. Při otevření učebnice nalezneme hned na první stránce barevnou ilustraci se zajímavým motivem, která podpoří žákovu zvědavost, a dětimotivuje ke zkoumání, co se mohou dozvědět. Nalezneme stručnou a jednoduše napsanou předmluvu. Dále najdeme jednoduše

zpracovaný obsah, kde jsou odděleny větší kapitoly. Předmluvu, ani jakýkoli jiný úvod bohužel nenajdeme.

Prezentace a obtížnost učiva je dle mého názoru pro žáky velice obtížná a složitá. V celé učebnici nalézáme 95% textu, který je doplněn vždy nějakým obrázkem, který nastíní dobu. Text je obtížně a složitě psaný v dlouhých větách. Písmo je opět vedeno jen v základních úpravách.

Obrazová vybavenost učebnice je velice strohá. Najdeme pouze ilustrace, které jsou ale dle mého názoru málo propracované.

Řídící učení v této publikaci je opět přehlceno informacemi a zahlceno textem. Rozlišení klíčového od doplňujícího není skoro k rozeznání v tom velkém množství textu. Pouze tučně vyznačená slova a modrý odstavec v závěru každé kapitoly dodávají důležitost. V učebnici nenajdeme žádné otázky k jednotlivým kapitolám, ani žádné motivační věty pro žáky. K učebnici je od stejného autora i pracovní sešit, který ovšem je opět pouze černobílý a dle mého názoru opět velmi náročný pro danou věkovou skupinu.

Ani v této učebnici nenalezneme žádný rejstřík ani kompetence, které náležívzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, jelikož tato kniha podle této oblasti nebyla vůbec psaná. V závěru najdeme jen stručný slovníček pojmů, který dle mého názoru neobsahuje zdaleka všechny cizí pojmy z publikace. S touto publikací se pracovalo dříve na základních školách ve velké míře, ale nyní si myslím, že už se snad skoro ani nepoužívá. Dle mého názoru je pro žáky prvního stupně velice obtížná a náročná. Mohla by sloužit jako opěrná publikace pro učitele, nikoli jako jedna z hlavních pomůcek při vyučování.

NAKLADATELSTVÍ SCIENTIA

GARZINA, Ivan.: *Vlastivěda pro 4. ročník – Čtení o vlasti*. Praha: Scientia, 1998. ISBN 80-7183-132-8

GARZINA, Ivan.: *Vlastivěda pro 5. ročník – Čtení nejen o vlasti*. Praha: Scientia, 2000. ISBN 80-7183-191-3

Další dvoudílná učebnice pro žáky prvního stupně. První díl čítá 121 stran, druhý díl jich má 143. Učebnice mě mile překvapila svým úvodem, který byl pojat dvěma způsoby, pro učitele, které seznamuje, jak s učebnicí pracovat, jak rozdělit látku a vysvětluje, jak se s kapitolami dá více pracovat, a pro žáky, ve kterém se věnuje samotným žákům a vítá je při práci s publikací. Obsah nalezneme na konci publikace.

Prezentace a obtížnost textu je velice obsáhlá a rozsáhlá. Pro žáky je text dle mého názoru až moc podrobný, ale jinak je propracování zajímavě sepsán a uspořádán, který využijí děti s větším zájmem o předmět. Textu je v publikaci opět více než 80%, což je pro malé žáky značné množství. Oceňuji symboly pastelky, vykřičníku a teček, což provází celou publikací. Pod pastelkou se vždy skrývá doplnění důležitých informací ke kapitole.

Obrazová vybavenost je založena na fotografiích, kterých je zde požehnaně a které přiblíží žákům skutečnost. Nechybí ani barevná odlišení a občasné střídání druhů a barvy písma.

Řídící učení je přehlcování textem, ale myslím, že za pomoci učitele a úkolů, či možností práce v učebnici si s tím žáci poradí. Rozlišení klíčových informací od doplňkových je patrné na první pohled. V textu jsou tučně zvýrazněna důležitá slova a na konci každé kapitoly je odstavec „Závěrem“ a „Co jsme si zapamatovali?“, kde je shrnut obsah jednotlivé kapitoly.

Publikace je doplněna seznamem vyobrazení, což děti uvede do reálného světa a mohou tak vědět, kde byla daná fotografie pořízena, a samozřejmě nechybí ani slovníček. Autor vydal i příručku pro učitele, která poslouží učitelům k lepšímu pochopení učebnice a práce s ní.

Jediné, co bych vytkla, je příliš mnoho textu, bylo by lepší ji zestručnit.

NAKLADATELSTVÍ NOVÁ ŠKOLA

STŘÍBRNÁ, Iva.: *Vlastivěda 4: Hlavní události nejstarších českých dějin (učebnice pro 4. ročník)*. Brno: Nová škola, 2004. ISBN 80-7289-061-1

ČAPKA, František.: *Vlastivěda 5: Významné události nových českých dějin (učebnice pro 5. ročník)*. Brno: Nová škola, 2005. ISBN 80-7289-070-0

Další dva díly novějších učebnic, které na sebe navazují. Jsou zpracovány ve dvou částích pro oba ročníky. Vždy historická a zeměpisná pro čtvrtý i pátý ročník. Pro moji práci jsou důležitější historické publikace. Publikace pro čtvrtý ročník má 47 stran a pro pátý ročník publikace čítá 52 stran. Hned v úvodu učebnice nalezneme poznámky pro učitele, kde je vysvětleno, jak pracovat s učebnicí a co jaký symbol znamená. Nechybí ani úvod pro žáky, ve kterém mě nejvíce zaujala věta: „V práci a vědění je naše spasení“. Obsah nalezneme hned na začátku učebnice, jednoduše a stručně sepsán podle kapitol.

Prezentace a obtížnost učiva je textově obsáhlá. Poměr textu a obrázků je 80:10 pro text. Ten je přizpůsoben věku dětí jednoduchostí, avšak délkou bohužel ne. Kapitoly jsou odděleny barevným nadpisem a podkapitoly taktéž.

Obrazová vybavenost je tvořena propracovanými kresbami i fotografiemi, které najdeme v kapitolách novějších dějin, aby žáci byli uvedeni více do skutečnosti.

Řídící učení je přehlceno textem, který je však prokládán barevným zvýrazněním či změnou písma, obrázky a úkoly. Rozlišení klíčových informací od doplňkových je patrné vždy zvýrazněním v textu a pod textem obdélníkem se symbolem „Z“, kde najdeme doplňující a zpřesňující informace. Oceňuji žlutý rámeček s propojením mezipředmětových vztahů, což odpovídá RVP. Na konci každé kapitoly najdeme „Zapište si a naučte se“, což jsou otázky pro žáky. Musím ocenit zařazování opakovacích úkolů v učebnici a jeho propracování. Na začátku publikace najdeme opakování z předešlého ročníku a v závěru kontrolní otázky z učiva ročníku, pro který je publikace určena, včetně závěrečného testu. Učebnici prolínají i menší kapitolová opakování, která průběžně zjišťují dosažené znalosti žáků.

Publikaci nechybí jmenný rejstřík a vyzdvihují přílohy obou publikací, kterými jsou časové osy, které si žáci mohou rozložit a díky nim si ujasňovat, v jaké době a jakém století se pohybují. Učebnice doplňují pracovní sešity, které jsou rozvrženy do kapitol korespondujících s učebnicí. Zábavnou formou si zde žáci procvičují a upevňují své dosažené znalosti.

NAKLADATELSTVÍ DIDAKTIS

HUBLOVÁ, Pavlína. a kol.: *Člověk a jeho svět: učebnice pro 4. ročník základní školy*. Brno: Didaktis, 2009. ISBN 978-7358-142-8

CHRAMOSTOVÁ, Ivana. a kol.: *Člověk a jeho svět: učebnice pro 5. ročník základní školy*. Brno: Didaktis, 2011. ISBN 978-7358-170-1

Tyto učebnice mě naprosto pohltily. Byly napsány opět ve dvou na sebe navazujících dílech. První díl pro čtvrtý ročník má 105 stránek a druhý díl čítá 85 stran. K těmto učebnicím jsou k dispozici i pracovní sešity a průvodce pro učitele k učebnicové sadě. Titulní strana učebnice je barevná a na první pohled zaujme. Učebnice jsou psané podle RVP. Učebnice je pro přehlednost rozdělena do sedmi celků, které jsou odlišené barvou okrajů a obrázkem v rohu strany. V úvodu učebnice je vysvětlení symbolů a jak pracovat s učebnicí. Následuje pak úvodní proslov autora k žákům. V učebnici postrádám obsah, ale díky barevnému rozdělení učebnice není ani potřeba.

Prezentace a obtížnost učebnice je přizpůsobena věku žáků, i když opět mnoho textu, ale je barevně přizpůsoben dětem tak, aby je zaujalo čtení. Poměr textu k obrázkům je 70:30 pro text. Text je prokládán barevným zvýrazněním.

Obrazová vybavenost je rozmanitá. Prolínají se zde kresby s fotografiemi, které výborně doplňují text, znázorňují informace, aby žáci měli jasnější pohled na skutečnost. Vše je doprovázeno barevnými doplňky a nadpisy, aby bylo zřejmé, k čemu jaká ilustrace patří.

Řídící učení této publikace je přizpůsobeno věku žáků. Obsahuje sice hodně textu, který je však psán snadnou formou a propojen barevným zvýrazněním, což dodává přehlednost. Klíčové informace jsou od doplňkových patrné, jelikož doplňkové najdeme v barevných obdélnících. U každé kapitoly nalezneme vždy doplňující a zjišťující otázku.

Nejvíce v této učebnici oceňuji, že vystupuje z RVP a na obalových deskách najdeme výstupy, kompetence a přesně rozepsané body podle RVP. Jen postrádám rejstřík nebo nějaký slovníček. Na učebnice přímo navazující pracovní sešity, které jsou

stejně zpracované a odpovídají kapitolám, takže se dá prolínat práce s učebnicí a sešitem.

NAKLADATELSTVÍ DIALOG

MANDELOVÁ, Helena.: *Moje vlast: o naší zemi, jejích obyvatelích a minulosti*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-61-9

MANDELOVÁ, Helena.: *Moje vlast je v Evropě: o krajinách, přírodě, obyvatelích a minulosti naší země a Evropy*. Liberec: Dialog, 2008. ISBN 978-80-86761-88-6

Učebnice, které jsou z mého hodnocení nejtěžší a s tvrdými deskami. Jsou to opět dva díly na sebe navazující. První díl čítá 111 stránek a druhý 135 stran. Učebnice začínají průvodním seznámením pro žáky a učitele, jak pracovat s publikací. Je zde vysvětleno, s kterými tématy se setkají během práce s knihou, co znamenají jednotlivé symboly. Obsah nalezneme na konci učebnice. Velmi podrobný a chválím jeho barevné rozražení jednotlivých témat.

Prezentace a obtížnosti učení je opět převažující text, který je dle mého názoru pro věk dětí příliš obtížný. Text je vždy doplněn malým obrázkem a tučným zvýrazněním a nadpisem.

Obrazová vybavenost je rozmanitá. Přes fotografie a ilustrace, až po vystřihovánky z novin či map. Myslím, že vše výborně dokáže navodit skutečnou atmosféru u žáků.

Řídící učení je pro žáky dobře komponované. Stránky jsou rozděleny na text, ve kterém nalezneme klíčové informace, a sloupeček na stranách, který obsahuje doplňující informace, slovníček s neznámými slovy, nějaké doplňující úkoly či otázky pro zamyšlení nebo rozvoj dalších vědomostí a krátké shrnutí, které je zpracováno před koncem každé kapitoly. V kapitolách jen postrádám nějaké zjišťující otázky toho, co se žáci naučili.

Učebnice nepotřebuje samostatný rejstřík ani slovník, jelikož vše je obsaženo v průběhu celé knihy. Na konci učebnice nalezneme doporučenou a použitou literaturu a přehled klíčových kompetencí, očekávaných výstupů a průřezových témat, které vycházejí z RVP. Na učebnice navazují pracovní sešity, které zastupují zjišťující otázky,

jelikož pracovní sešit kooperuje s učebnicí a je dobré, aby se pracovalo s oběma publikacemi.

Jediné, co bych učebnicím vytkla, je to, že jsou s tvrdými deskami, a tudíž poměrně těžké pro nošení žáky.

5 PRAKTICKÁ ČÁST

Zvolila jsem si pro praktickou část průzkum pomocí dotazníku, který jsem zpracovala na základě této práce a prací s učebnicemi různých nakladatelství. Dotazník jsem rozeslala na několik vybraných škol, kde jsem žádala učitele o vyplnění dotazníku. Bylo vyplněno dvacet dotazníků.

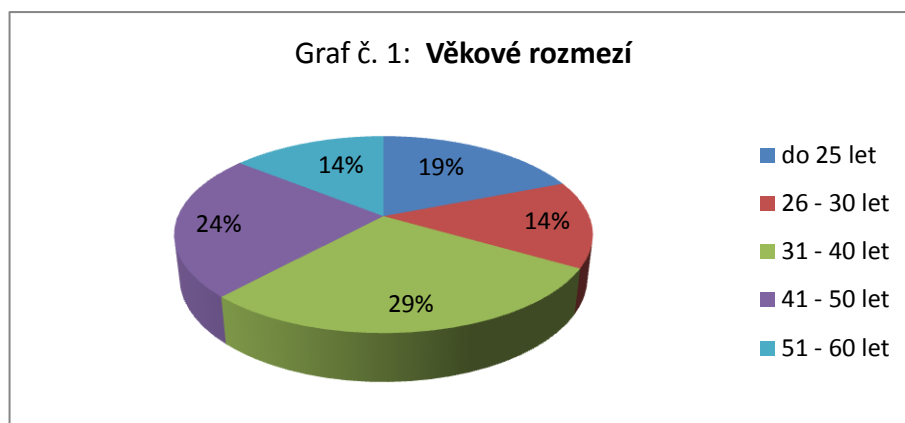
Dotazník jsem zpracovala se stručným průvodním dopisem pro učitele, aby byli informováni, za jakým účelem byl tento dotazník vypracován a samozřejmě, že nebude nic použito jinde, než v mé práci. Dotazníky jsou anonymní, jen jsem potřebovala zjistit obecné informace o učiteli (věk, třídu, ve které učí a jak dlouho učí předmět). Pomocí patnácti otázek, většinou s uzavřenou nebo polozavřenou odpovědí jsem sestavila dotazník, který se zaměřuje na učivo a učebnice vlastivědy či člověka a jeho světa. Nechala jsem poslední otázku pro otevřenou odpověď, která mi pomůže k vypracování předlohy, jak by podle dotázaných učitelů a získaných informací měla vypadat ideální učebnice.

Vzorový dotazník je přiložen v příloze. (příloha č. 1)

5.1 ÚVODNÍ INFORMACE Z DOTAZNÍKŮ

Vrátilo se mi zpět dvacet vyplněných dotazníků, ze kterých jsem se dozvěděla základní informace o učitelích. Mezi vyplňovateli bylo devatenáct žen a jeden muž. Velký nepoměr, který bohužel v českém školství stále přetrvává.

Učitelé – respondenti byli z každé věkové kategorie, kterou jsem v dotazníku nabízela. Nejvíce obsazené věkové rozpětí bylo od 31 do 40 let a od 41 do 50 let. (viz graf č. 1)

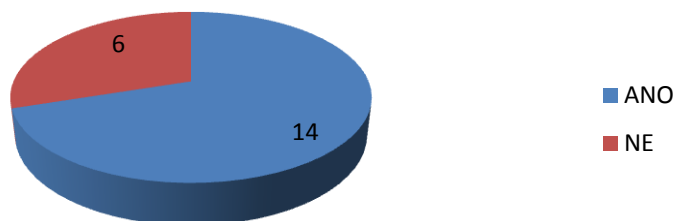

Bylo nutné zeptat se učitelů, ve které třídě momentálně učí. I v těchto odpovědích byly obsaženy všechny možnosti, které jsem uváděla, tudíž mohu porovnávat učitele všech ročníků prvního stupně. Nejvíce dotazovaných učitelů momentálně vyučuje ve třetím a pátém ročníku. (viz graf č. 2)

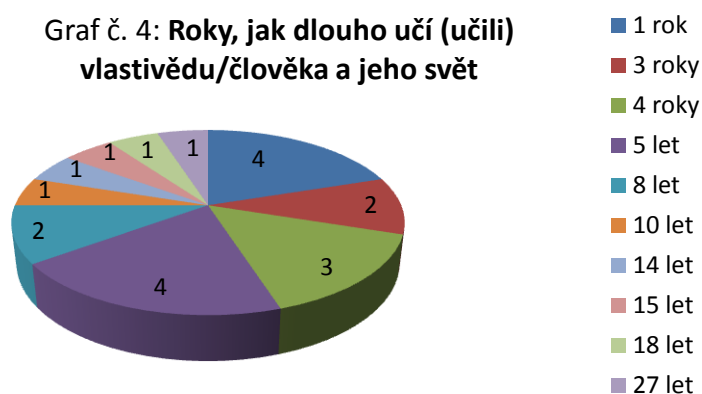

V obecných úvodních otázkách nesměly chybět dvě otázky, které se přímo týkají tématu této práce. Jedna otázka byla, zda dotazovaný v současné době učí nebo neučí předmět vlastivěda, či člověk a jeho svět, a druhá na ni navazovala, kolik let učíte nebo jste učil vlastivědu nebo člověk a jeho svět. V odpovědích na první otázku byla převaha učitelů, kteří v současné době vyučují výše zmíněný předmět. (viz graf č. 3) Na druhou otázku byly odpovědi velmi rozmanité, nejvíce dotazovaných učitelů učí jeden rok, čtyři roky a pět let. Objevily se i další roky, které jsou znázorněny v grafu. (viz graf č. 4)

Graf č. 3: Momentálně vyučují vlastivědu/člověk a jeho svět

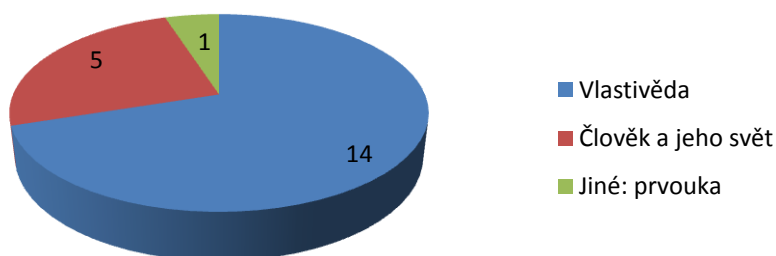
Graf č. 4: Roky, jak dlouho učí (učili) vlastivědu/člověka a jeho svět

5.2 ROZBOR JEDNOTLIVÝCH OTÁZEK DOTAZNÍKŮ

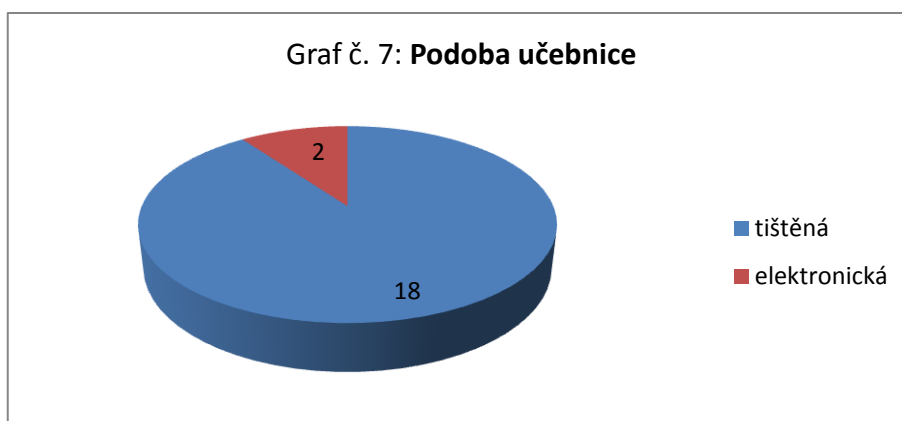
První otázka byla jednoduše položena, jak mají v rozvrhu označen daný předmět. Možnosti byly vlastivěda, člověk a jeho svět, či mohli uvést ještě jinou možnost. Podle odpovědí se v rozvrhu stále nejvíce tento předmět označuje jako vlastivěda. (viz graf č. 5)

Graf č. 5: Označení předmětu

Otázka na používání a práci s učebnicemi ve výuce měla stejnou odpověď u všech. Všichni dotazovaní odpovídali, že používají při svých hodinách učebnice. (viz graf č. 6) Na tuto otázku navazovala další, která se ptala, v jaké podobě mají učebnice. Tady byla

většina odpovědí, že tištěné verze učebnic, avšak dva dotazovaní používají elektronickou podobu publikací. (viz graf č. 7)

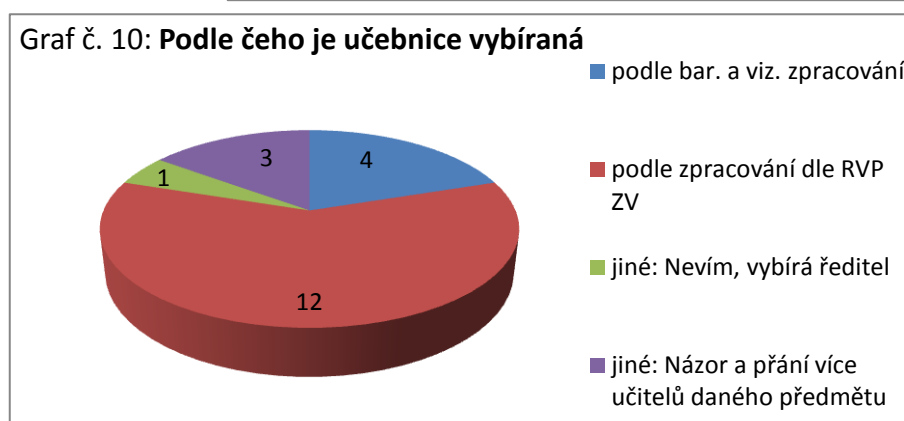
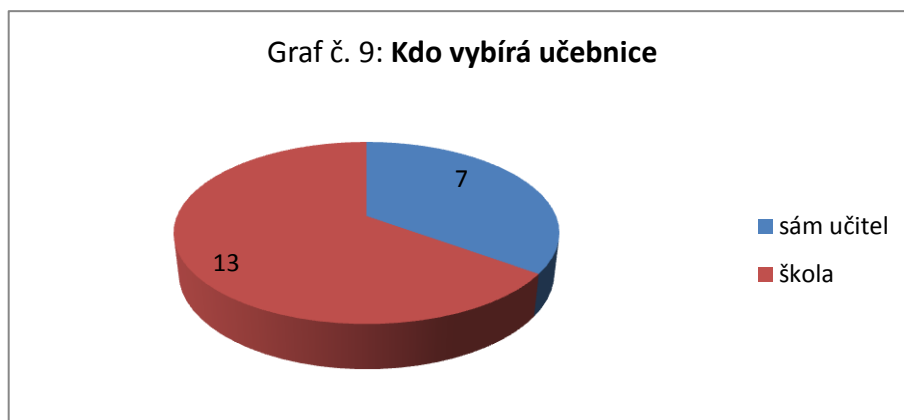
Další otázka se týkala nepoužívanějších nakladatelství, která vydávají učebnice. Dotazovaní měli vybrat nebo dopsat, pokud nebylo v nabídce, od kterého nakladatelství používají učebnice. Nabídka možností obsahovala sedm nakladatelství, ze kterých byla vybraná pouze čtyři, ale bylo možné další i dopsat. Tato možnost se také vyskytla, jelikož tři uváděná nakladatelství nebyla v nabídce. Učitelé dopsali nakladatelství Alter, Nová škola a Dialog. Nejvíce využívaná nakladatelství podle průzkumu jsou Nová škola a Prodos. (viz graf č. 8)

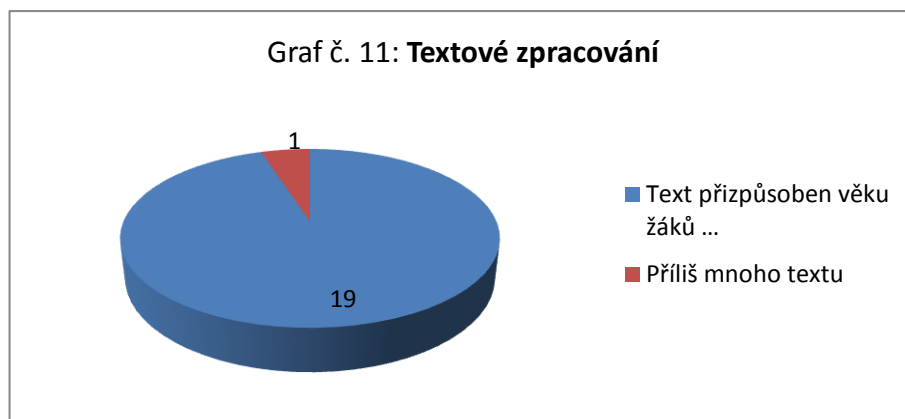
Je nutné zaměřit se na učebnice jednotlivých nakladatelství konkrétně. Dotazovaní učitelé používají při svých hodinách následující publikace. Od nakladatelství Česká geografická společnosti, podle které vyučuje jeden dotazovaný, je to publikace od Aleny Matuškové: *Člověk a jeho svět: Místo, kde žijeme a Lidé kolem nás* (Praha: 2010, 2009). Podle nakladatelství Fraus vyučují z dotazovaných dva učitelé, kteří se shodli na publikace od Michaely Dvořákové: *Člověk a jeho svět: Společnost* (4. a 5. ročník Plzeň: 2010, 2011). Nakladatelství Prodos využívá při svém vyučování šest učitelů z dotazovaných, kteří se shodli na „Modré edici“, tedy publikacích od Ireny Smolové: *Místo, kde žijeme* (Olomouc: 2008) a Lindy Mikulenkové: *Lidé a čas* (Olomouc: 2008). Nakladatelství SPN upřednostňují tři učitelé, kteří zvolili novější publikace tohoto nakladatelství od Milany Čechurové: *Vlastivěda pro 4. ročník - Člověk a jeho svět; Vlastivěda pro 5. ročník – Člověk a jeho svět* (Praha: 2010). Podle brněnského nakladatelství Nová škola vyučuje šest učitelů, kteří se opět shodli na stejných publikacích od Ivy Stříbrné: *Vlastivěda 4: Hlavní události nejstarších českých dějin* (Brno: 2004) a Františka Čapka: *Vlastivěda 5: Významné události nových českých dějin* (Brno: 2005). Podle nakladatelství Alter vyučuje pouze jeden dotazovaný vyučující za pomoci publikace od Petra Chalupy: *Naše vlast – vlastivěda* (Všeň: 2009) a nakladatelství Dialog používá při svém vyučování také jen jeden dotazový učitel, který se opírá o publikaci Heleny Mandelové: *Moje vlast: o naší zemi, jejích obyvatelích a minulosti* (Liberec: 2007) a *Moje vlast je v Evropě: o krajinách, přírodě, obyvatelích a minulosti naší země a Evropy* (Liberec: 2008).

Kdo vybírá na škole učebnice a podle jakých kritérií? To byly dvě další otázky. Myslela jsem si, že důležitým faktorem je cena, ale ani jedna odpověď nebyla tato, což mě překvapilo a zároveň potěšilo. Bohužel zatím ve větším počtu u dotazovaných

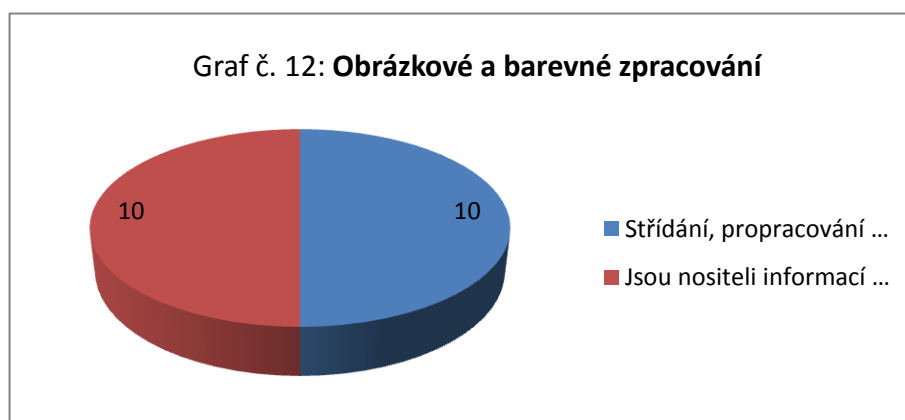
vybírají učebnici školy, nikoli sám vyučující. Učitelé kladou důraz zejména na to, aby učebnice byla zpracována podle RVP ZV. (viz graf č. 9, graf č. 10)

Jaký mají dotazovaní učitelé názor na textové, obrázkové a barevné zpracování učebnic, to byl obsah dalších otázek. Co se týče textu v učebnici, odpovědi respondentů se až na jednoho shodli na tom, že text je přizpůsoben věku žáků, je střídáno písmo a jeho barevnost, odlišené důležité od doplňující. Jeden respondent odpověděl, že je v učebnici příliš mnoho složitého textu. Po prozkoumání dotazníku tohoto respondenta, jsem zjistila, že se jedná o publikace od nakladatelství SPN starší vydání od autorů Bloučkové Michaely a Chalupy Petra: *Vlastivěda pro 4. ročník základní školy* a *Vlastivěda pro 5. ročník základní školy* (Praha: 2002), ve kterém je opravdu mnoho textu, který může učitelům připadat mnohdy obtížný pro žáky. (viz graf č. 11)

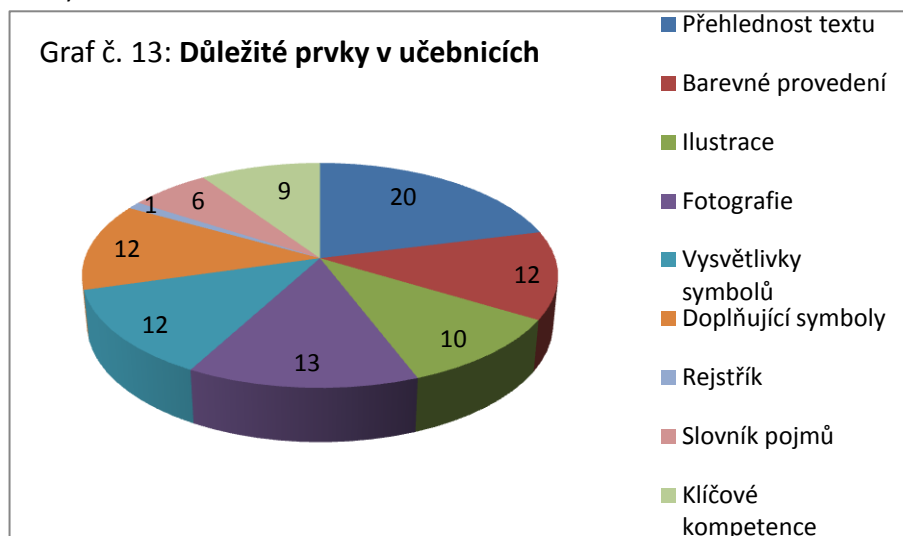

U obrázkového a barevného provedení byly dvě odpovědi, které měly naprosto stejné výsledky. V učebnicích se obrázky a fotografie střídají, jsou propracované a vystihují vše, co mají (nejvíce zastoupené odpovědi směřovaly k učebnicím od Matuškové A.: *Člověk a jeho svět*. Česká geografická společnost, 2009, Chalupy P.: *Naše vlast – vlastivěda*. Alter, 2009., Mandelové H.: *Moje vlast*. Dialog, 2008. a Dvořákové M.: *Člověk a jeho svět*. Fraus, 2010. a druhá odpověď, že obrázky a fotografie nejsou pouze doplněk textu, ale fungují samostatně a jsou nositeli podstatných informací Čechurové M.: *Vlastivěda pro 4. ročník*. SPN, 2010., Smolové I.: *Místo, kde žijeme*. Prodos, 2008. a Stříbrné I.: *Vlastivěda 4*. Nová škola, 2004. (viz graf č. 12)

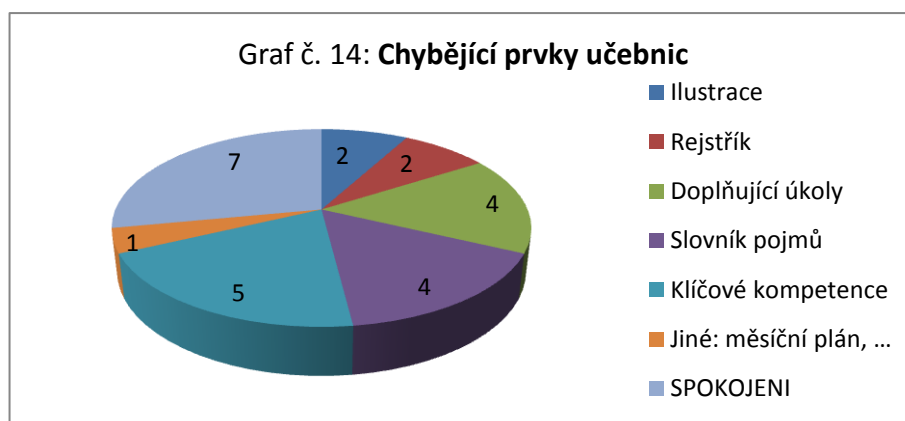

Další otázky se týkají především zpracování učebnice a také toho, co vše v ní je pro učitele důležité, aby jim publikace vyhovovala. Nechala jsem jim možnost vybrat více možností i volné místo pro další nápady, které nejsou ve výběru. Avšak to nikdo nevyužil. Všichni dotazovaní vybrali možnost, že je pro ně důležitá přehlednost textu. Pro většinu je také velmi důležité, aby v učebnici byly doplňující úkoly a měla nápadité barevné provedení a zvýraznění důležitého a probíraného učiva. Co však učitelé,

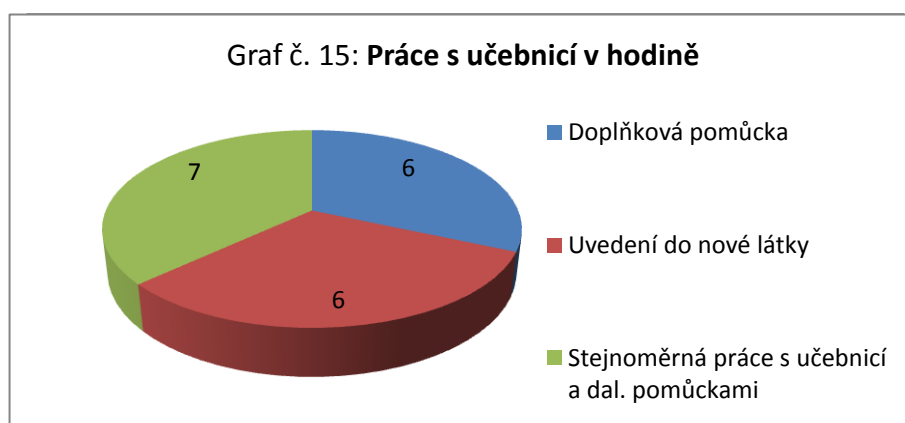
krom jednoho, nepovažují vůbec za nutné a důležité, je, aby učebnice obsahovala rejstřík. (viz graf č. 13)

Další otázka navazovala na předchozí a týkala se toho, co v učebnicích dotazovaní učitelé postrádají. Možnosti výběru byly stejné jako u předchozí otázky i s možností dopsat svůj názor. V těchto odpovědích bylo méně zaškrtování a byla využita i možnost dopsání, kterou využil jeden dotazovaný, jemuž v publikacích chybí měsíční plány učiva a vyznačení průřezových témat. Tento učitel používá publikace od nakladatelství SPN. Naproti tomu sedm z dotazovaných dopsali k této otázce pouze to, že jsou s publikacemi spokojeni a nic jim v nich nechybí. Ostatní volili z nabízených devíti možností, ze kterých však dotazovaným chybí jen některé prvky, které nejčastěji chybí v publikacích od nakladatelství SPN a České geografické společnosti. Nejvíce z nich postrádá v publikaci klíčové kompetence, slovník pojmů a doplňkové úkoly. Jedná se především o učebnici od Bloudkové M., Chalupy P.: *Vlastivěda pro 4: ročník základní školy*. SPN, 2002, kde chybí kompetence a slovník pojmů, v učebnici od Matuškové A.: *Člověk a jeho svět...* České geografická společnost, 2010 chybí pouze slovník pojmů. (viz graf č. 14)

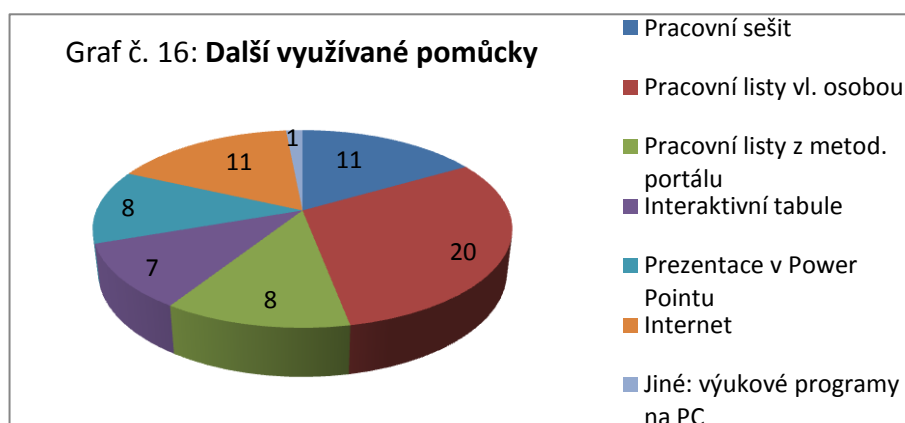

Ve vyučovací hodině je velmi důležité, jak dlouho vlastně s učebnicí vyučující v hodině pracuje. Dotazovaní mohli vybírat z pěti variant, kde se vyskytlo, že v hodině pracují pouze s učebnicí, nepracují s ní vůbec, používají ji na začátku hodiny k uvedení látky, mají ji jako doplňující pomůcku nebo stejnoměrná práce s učebnicí a dalšími pomůckami. Odpovědi byly vyrovnané, avšak pouze z vybraných tří variant. Nejvíce respondentů vybralo možnost, že v hodině pracují stejnoměrně s učebnicí a dalšími pomůckami. Myslím, že tohle je ideální řešení, jak propojit všechny možnosti, které jsou pro vyučování daného předmětu k dispozici. (viz graf č. 15) Nebyla zvolena varianta, že by učitelé pracovali v hodině pouze s učebnicí, a animoznost, že s učebnicí v hodině nepracují vůbec, tudíž v dotazníku zůstala u všech jedna otázka nevyplněna – Co využíváte místo učebnice? Tato otázka měla být zodpovězena pouze při zaškrtnutí nepoužívání učebnice v hodině.

Navázání na práci s učebnicí představují různé další pomůcky a možnosti, jak obměnit a rozvinout práci v hodinách. Důležitými pomůckami jsou pracovní sešity, pracovní listy, které si sám učitel vypracuje nebo použije z metodického portálu, interaktivní tabule, prezentace v Power Pointu či internet. Tohle vše měli dotazovaní

učitelé v další otázce a samozřejmě mohli i dopsat další pomůcky, které využívají a které nebyly uvedeny v možnostech. Všichni dotazovaní používají při svých hodinách pracovní listy, které si sami vytvoří. Samozřejmě přes polovinu dotazovaných používá pracovní sešity a internet. Ze všech dotazovaných zaškrtnli tři z nich všechny možnosti, které měli k dispozici, z čehož je zjevné, že ve svých hodinách propojují různé druhy práce s materiály a novodobou technikou, aby žáci mohli přejímat svoji iniciativu a předmět se pro ně stal zábavou a potřebou získávat nové informace. Dokonce jeden z dotazovaných využil možnost dopsání své další pomůcky, kterou jsou výukové vzdělávací programy na PC. (viz graf č. 16)

Poslední otázka v dotazníku byla založena zcela volně na odpovědi dotazovaných učitelů. Otázka byla položena, jak by si učitelé podle sebe představovali ideální učebnici daného předmětu. Dotazovaní měli možnost napsat vše, co je napadá a jak by měla učebnice vypadat. Na základě jejich odpovědí jsem se rozhodla sestavit předlohu pro ideální učebnici, která by vyhovovala představám všech dotazovaných učitelů.

5.3 JAK SI STOJÍ DNEŠNÍ UČEBNICE

Je nutné podotknout, že učitelé neměli možnost hodnotit více učebnic, ale pouze hodnotili učebnice, podle kterých sami vyučují. Ze všech respondentů jsem měla pocit, že v základě jsou se svými učebnicemi spokojeni, jen když se nabídne možnost zhodnocení, tak se vyskytnou výhrady.

Nejvíce výhrad mají učitelé k velkému množství a přehlcování textu, který není vždy adekvátní k danému věku žáků. Toto podotýkají zejména učitelé, kteří vyučují podle starších učebnic od nakladatelství SPN.

K obrázkové vybavenosti a barevnosti učebnic se učitelé vyjadřují kladně, i když najdou se menší problémy s nepřesnými obrázky, které ne vždy dokážou u žáků vyvolat pocit, že se jedná o skutečnost. Největší ohlasy na obrázky mají učebnice od nakladatelství České geografické společnosti, Dialog, Fraus, Nová škola a Prodos, které jsou navíc ještě opodstatněné tím, že nezastupují jen poznámku v textu, ale tvoří dle učitelů i samotný prvek, pro rozvoj fantazie žáků. Barevnost učitelé shledávají přiměřenou a vhodnou, jelikož se podle barev žáci dobře orientují.

Největší výhrady mají učitelé k samotnému obsahu učebnic. V některých případech jim chybí posloupnost. Postrádají informace o všech obdobích, které by s žáky měli projít. K tomu by nejvíce potřebovali, aby byla příloha každé publikace časová přímka, která by žákům pomohla v orientaci a přesném začlenění daného období.

Dálev obsahu učebnic postrádají další důležité prvky, na které je kladen důraz v současném pojetí školství, jako jsou klíčové kompetence, slovník pojmů a doplňkové či rozvíjející úkoly, které se neobjevují především u nakladatelství SPN, Alter a Česká geografická společnost. Co mě opravdu překvapilo, že učitelům vůbec v publikacích nechybí rejstřík. Orientují se spíše podle jiných vlastností publikace (barevnost, názornost a rozlišení).

5.4 PŘEDLOHA IDEÁLNÍ UČEBNICE

Na začátek bych ráda zmínila odpověď jedné z dotazovaných: *„Je těžké stanovit, co je vlastně ideál, jelikož pro každého učitele je ideální něco jiného. Avšak snaha o předlohu je dle mého názoru výborná myšlenka, a pokud to někdy vyjde, aby všichni učitelé byli s učebnicí spokojeni, pak vzhůru do tvoření ideálů.“*

Základní pravidlo při výběru a sestavování ideální učebnice je neklást důraz na cenu, dostupnost na trhu a na lákavý obal. Ideální učebnice by samozřejmě měla

být v souladu s RVP ZV a měla by obsahovat klíčové kompetence a očekávané výstupy. Toto je v dnešní době hlavní součást každé učebnice.

Ideální učebnice by měla být přehledná a systematická, ve které se střídají barvy, podle kterých je rozčleněn i obsah. Obsah je rozdělen do kapitol a podkapitol tak, aby se žáci podle něho dokázali orientovat, přičemž jim pomáhají právě již výše zmiňovaná barevná rozlišení. Nesmí chybět používání symbolů, které označují dílčí části učebnic (cvičení, úlohy, důležité informace, informace na víc atd.) S tím souvisí také vysvětlivky, které se musejí objevit hned v úvodu učebnice.

Důležité je, aby učebnice byla zpracovávána podle věku žáků, pro které je připravována. Velký důraz je kladen na to, aby nebyla učebnice zahlcovaná velkým množstvím textu, ve kterém jsou zbytečně dlouhé věty, které žákům neříkají podstatné informace a skutečnosti, jež žáci potřebují.

Učebnice by měla obsahovat obrázky, které celou učebnici doplňují a prostupují. Neměly by však narušovat text. Důležité je, aby nesloužily pouze jako doplněk textu, ale aby bylo možné žáky zapojit do práce s nimi a rozvíjet tak u nich představu skutečnosti, samostatné vyjadřování apod. Nesmím zapomenout na obrázky osobností, aby si žák dokázal spojit jméno s podobou a lépe si osobnost zapamatoval.

Co se týče historických faktů a textu, bylo by dobré zapojit všechny dějiny, od každého něco, nic nevynechávat, aby si žáci uspořádali celou historii podle data a měli o každé historické události alespoň nepatrnou zmínku. Nemělo by se zapomenout ani na zeměpisnou část, kde je důležité nevynechat ani jeden kraj. Uvést vždy to podstatné a důležité o jednotlivých krajích.

Úlohy, úkoly a otázky jsou samozřejmou součástí každé učebnice, avšak bylo by dobré klást větší důraz na náměty pro tvořivé formy hry a zaměřovat se na problémové úkoly a cviky k procvičování, které žáky budou motivovat a pomohou jim snadno dokázat, že látku chápou.

Každá ideální učebnice by měla obsahovat přílohy, se kterými mohou žáci pracovat v hodinách. Tzn. např. příloha časové přímky, na které si žáci mohou vyznačovat

období, ve kterém se zrovna v probírané látce nacházejí, příloha map (České republiky i celé Evropy).

U každé učebnice, aby byla ideální, je důležitá také návaznost na pracovní sešit, který bude vytvořen podle učebnice. Cvičení a úkoly v něm budou na učebnici navazovat a vznikne ideální práce mezi učebnicí a sešitem, kdy žák bude plně motivován výukou.

A jaký mám názor na ideální učebnici já? Ideální učebnice by neměla mít obal v tvrdých deskách, jelikož to samo o sobě je pro malého žáčka těžké. Učebnice by měla odpovídat současnému stanovenému systému, co musí učebnice obsahovat a to, že odpovídá RVP ZV, obsahuje očekávané výstupy a klíčové kompetence. Učebnice by měla být přehledná, barevná a systematicky uspořádaná. Barevnost by měla mít určitý systém, který by rozlišoval kapitoly a napomáhal v orientaci, nesmím opomenut zajímavé motivy symbolů, které napomáhají v pochopení, co jsou otázky, co důležité informace či co je zajímavost. Textová vybavenost učebnice by měla být přizpůsobena věku žáků, pro které je publikace určena. Měla by obsahovat jen důležité informace, které jsou podávány stručnými větami, ve kterých jsou zvýrazněna důležitá slova. V žádné učebnici by neměly chybět barevné ilustrace a fotografie, které žákům dokážou přiblížit realitu a rozvíjet jejich fantazii. V obsahu učiva bych chtěla, aby v učebnici bylo zastoupeno od každého něco. Nevynechávat žádné historické téma, i malá zmínka žákům stačí, aby si dokázali vytvořit časovou posloupnost, jak dějiny plynou za sebou. V učebnici by se nemělo zapomenout na doplňující a kontrolní úkoly a samozřejmě návaznost pracovního sešitu na učebnici. Zařadila bych k učebnici i přílohy jako je mapa České republiky a Evropy, se kterou by žáci mohli pracovat.

Toto je stručné shrnutí toho, jak by mohla vypadat ideální učebnice. Bylo by dobré, kdyby v budoucnu opravdu učebnice odpovídaly požadavkům všech učitelů, aby práce s nimi byla pro žáky i učitele motivující a zábavná.

6 ZÁVĚR

Celá tato práce mě obohatila o další pohled na učebnice a celkově učivo vlastivědy. Chtěla jsem zjistit, jak jsou na tom učebnice v našich školách a zda autoři učebnic se také více zaměřují na nové výchovně-vzdělávací cíle předmětu a zda odpovídají RVP ZV.

Musím říci, že práce splnila moje očekávání a cíle, které jsem si stanovila, byly naplněny. Jak naznačuje hodnocení učebnic pro základní školu, v současném školství zaznamenáváme, že autoři učebnic obecně zlepšují trend v oblasti výchovně-vzdělávacích cílů předmětu a snaží se dbát na připomínky pedagogů a své publikace zdokonalovat, aby vyhovovali většímu počtu učitelů.

Práci jsem nejprve začala obecným shrnutím, co to vlastně předmět vlastivěda (člověk a jeho svět) je a co vše obnáší. Dále jsem si zvolila deset nakladatelství, od kterých jsem vybrala ty nejvíce používané učebnice a každou z nich jsem zhodnotila podle určitých kritérií. Byla jsem objektivní a hledala jsem to pozitivní a negativní na každé publikaci.

V praktické části jsem si určila za cíl pomocí dotazníku, který jsem rozdala několika učitelům, zjistit, jak jsou učebnice a jejich vlastní provedení hodnoceny českými pedagogy a jak si představují ideální učebnici. Dle mého výzkumu jsem učinila závěr, že učebnice v českém školství jsou stále jednou z hlavních pomůcek při vyučování a každý učitel podle nich vyučuje a hodinu připravuje na jejich základě.

Učitelé hodnotili učebnice kladně, jen s menšími nedostatky, ale bohužel jsou věci, které sami nemohou rozhodovat a musejí být spokojeni s tím, podle čeho mají vyučovat. Učitelé převážně kladně hodnotili barevné provedení učebnice a její obrázkovou vybavenost, oceňovali, že s obrázky jde pracovat i jako se samostatným produktem, který rozvíjí fantazii u dětí a vytváří jim tak možnost více se prohloubit v probíraném tématu. Dále také kladně hodnotili prolínání barev a střídání druhů písma v textu pro lepší orientaci žáků i jich samotných. Naopak často a skoro většina z nich negativně hodnotila přehlcování informací v textu, přebytečné informace, které

žákům stejně nic neříkají. Někteří v učebnicích postrádají slovník pojmů a klíčové kompetence, které by jim více pomohly pro začleňování do vzdělávacích programů. Zápor učitelé vidí také v nepřítomnosti doplňkových a problémových úkolů, které by žáky ještě více nabudily pro práci a podpořily jejich zájem o předmět.

Největší očekávání jsem vkládala do vytvoření předlohy ideální učebnice. Je to pouze hypotetické, jelikož žádná učebnice nemůže být ideální pro všechny učitele, ale jsem si jistá, že je možné na základě požadavků učitelů vytvořit učebnici, která by maximálně vyhovovala převážné většině pedagogů. Pro učitele je nejdůležitější, aby učebnice byla přizpůsobena věku žáků, pro které je určena, obsahovala a propojovala mnoho barevných kombinací či stylů a neobsahovala příliš mnoho textu. Učitelé by také rádi měli v učebnicích mnoho obrázků a příloh, které se dají při vyučování využít (mapy, časové osy, apod.), a také to, aby učebnice obsahovala o každém tématu alespoň malou zmínku, aby děje a posloupnosti navazovaly, a tudíž u žáků vytvářeli časové návaznosti a lepší orientaci. A co by ideální učebnice měla také splňovat je, že bude v měkkých deskách a nebude obsahovat zbytečně mnoho stran.

7 RESUMÉ

The main topic of this bachelor thesis is the analysis of the chosen sample of textbooks used for teaching the national history and geography at elementary schools from the view of general principle, methods and own explanation. Every single textbook is evaluated according to the same standard to make the reader understand which one is the most worthy teaching.

At the beginning of the whole work has been set out goals that assume a link between didactic amenities and adequacy of the difficulty of the text for the pupils, who use such textbooks. The textbook is presented here as a main ingredient in the entire educational process, the definition of the concept, its overall assessment, structure and main functions of the textbook in the current Czech education. In the thesis we find also an overview of the methods that are used in the teaching of history walks, educational resources and other general things necessary for this course. Before the practical part of this thesis have been laid down intermediate objectives, which were obtained from the surveyed teachers as much as possible the information you need about textbooks and work with them in hours. In the end, it is with the help of the proposals and comments made by teachers designed a perfect master of the textbook.

8 SEZNAM LITERATURY

LITERATURA:

HORÁK, František a kol.: *Didaktika základní a střední školy*. Praha: SPN, 1990.

CHLUP, Otokar.: *Středoškolská didaktika*. Brno: Společnost Nových škol, 1935.

KANCÍR, Jan., MADZIKOVA, Alena.: *Didaktika vlastivědy*. Prešov: Universum, 2003.

ISBN 80-89046-13-4

MUSIL, J. V.: *Úvod do pedagogické psychologie*. Olomouc: VUP, 1996.

ISBN 80-7067-646-9.

NAVRÁTILOVÁ, Katarína., PAPIK, M.: *Didaktika vlastivědy*. Nitra: PdF, 1985.

NELEŠOVÁ, Alena, SPÁČILOVÁ, Hana: *Didaktika primární školy*. Olomouc: Univerzita

Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1236-5.

PRŮCHA, Jan.: *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3.

PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média.*, Brno: Paido, 1998.

ISBN 80-85931-49-4.

PRŮCHA, Jan., WALTEROVÁ, Eliška., MAREŠ, Jiří.: *Pedagogický slovník*. 3. aktualiz. a rozš. vyd., Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.

SKALKOVÁ, Jarmila.: *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody,*

organizační formy vyučování. 2. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7.

VAVRDOVÁ, Alena.: *Didaktika vlastivědy*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2009. ISBN 978-80-224-2263-3.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>[cit. 2013-01-17].

UČEBNICE:

AUGUSTA, Pavel., HONZÁK, František.: *Vlastivěda 4 pro 4. ročník.* Praha: Práce, 1994.
ISBN 80-208-0319-X.

AUGUSTA, Pavel., HONZÁK, František.: *Vlastivěda 5 pro 5. ročník.* Praha: Práce, 1995.
ISBN 80-208-0365-3.

BLOUDKOVÁ, Michaela., CHALUPA, Petr. a kol.: *Vlastivěda pro 4. ročník základní školy.*
Praha: SPN, 2002. ISBN 80-7235-184-2.

BLOUDKOVÁ, Michaela., CHALUPA, Petr. a kol.: *Vlastivěda pro 5. ročník základní školy.*
Praha: SPN, 2002. ISBN 80-7235-185-0.

ČAPKA, František.: *Vlastivěda 5: Významné události nových českých dějin (učebnice pro 5. ročník).* Brno: Nová škola, 2005. ISBN 80-7289-070-0.

ČECHUROVÁ, Milana. a kol.: *Vlastivěda pro 4. ročník základní školy: Člověk a jeho svět.* Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-475-7.

ČECHUROVÁ, Milana. a kol.: *Vlastivěda pro 5. ročník základní školy: Člověk a jeho svět.* Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-477-1.

DVOŘÁKOVÁ, Michaela a kol.: *Člověk a jeho svět: Společnost – učebnice pro 4. ročník základní školy.* Plzeň: Fraus, 2010. ISBN 978-80-7238-944-5 (s pracovním sešitem).

DVOŘÁKOVÁ, Michaela a kol.: *Člověk a jeho svět: Společnost – učebnice pro 5. ročník základní školy.* Plzeň: Fraus, 2011. ISBN 978-80-7238-973-5 (s pracovním sešitem).

- DANIELOVSKÁ, Věra., TUPÝ, Karel.: *Vlastivěda pro 4. a 5. ročník základní školy (1. a 2. díl)*. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-508-9.
- GARZINA, Ivan.: *Vlastivěda pro 4. ročník – Čtení o vlasti*. Praha: Scientia, 1998.
ISBN 80-7183-132-8.
- GARZINA, Ivan.: *Vlastivěda pro 5. ročník – Čtení nejen o vlasti*. Praha: Scientia, 2000.
ISBN 80-7183-191-3.
- HUBLOVÁ, Pavlína. a kol.: *Člověk a jeho svět: učebnice pro 4. ročník základní školy*. Brno: Didaktis, 2009. ISBN 978-7358-142-8.
- CHRAMOSTOVÁ, Ivana. a kol.: *Člověk a jeho svět: učebnice pro 5. ročník základní školy*. Brno: Didaktis, 2011. ISBN 978-7358-170-1.
- MANDELOVÁ, Helena.: *Moje vlast: o naší zemi, jejích obyvatelích a minulosti*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-61-9
- MANDELOVÁ, Helena.: *Moje vlast je v Evropě: o krajinách, přírodě, obyvatelích a minulosti naší země a Evropy*. Liberec: Dialog, 2008. ISBN 978-80-86761-88-6.
- MATUŠKOVÁ, Alena.: *Člověk a jeho svět: Místo, kde žijeme*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, s. r. o., 2010. ISBN 978-80-86034-76-8.
- MATUŠKOVÁ, Alena.: *Člověk a jeho svět: Lidé kolem nás*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-86034-86-7.
- MIKULENKOVÁ, Linda.: *Lidé a čas – učebnice pro 4. a 5. ročník základní školy*. Olomouc: Prodos, 2008. ISBN 978-80-7230-225-3.
- SMOLOVÁ, Irena., SZCZYRBA, Zdeněk.: *Místo, kde žijeme - učebnice pro 4. a 5. ročník základní školy*. Olomouc: Prodos, 2008. ISBN 987-80-7230-221-5.
- STŘÍBRNÁ, Iva.: *Vlastivěda 4: Hlavní události nejstarších českých dějin (učebnice pro 4. ročník)*. Brno: Nová škola, 2004. ISBN 80-7289-061-1.

9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1:

DOTAZNÍK

Dobrý den,

jsm studentkou pátého ročníku Učitelství pro 1. stupeň ZŠ na Pedagogické fakultě ZČU v Plzni.

Ráda bych Vás požádala, zda byste věnovali trochu svého času na vyplnění tohoto dotazníku, který mi poslouží do mé diplomové práce na téma Hodnocení a porovnávání učebnic a učiva vlastivědy na základní škole.

Z výsledků dotazníků bych ráda zjistila, jak jsou na tom učebnice při vyučování, s čím se pracuje během hodin, a pokusila bych se sestavit předlohu, jak by mohla vypadat ideální publikace pro výuku.

Dotazníky jsou anonymní a použiji je pouze ve své diplomové práci.

Předem Vám mnohokrát děkuji za Vaše vyplnění a Vámi věnovaný čas.

Hauznerová Ivona

Věk:

- do 25 let
- 26 – 30 let
- 31 – 40 let
- 41 – 50 let
- 51 – 60 let

Pohlaví:

MUŽ x ŽENA

Učíte momentálně třídu:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Vlastivědu/Člověk a jeho svět momentálně učíte?

- ANO
- NE

Kolik let učíte (učil/a) vlastivědu/člověka a jeho svět?

1. Jaké označení máte v rozvrhu?

- vlastivěda
- člověk a jeho svět
- jiné: _____

2. Ve své výuce pracujete s učebnicemi?

- ANO
- NE

Pokud jste odpověděl/a NE, na další otázky nemusíte odpovídat.

3. Učebnice máte v podobě:

- tištěné
- elektronické

4. Od jakého nakladatele používáte ve své výuce učebnice?

- Česká geografická společnost
- Fraus
- Prodos
- Fortuna
- SPN
- Práce
- Scientia
- jiné: _____

5. Podle jaké učebnice tedy učíte? (prosím alespoň o název a autora)

6. Učebnici jsem měl/a možnost si vybrat:

- sám/sama
- vybraná školou

7. Na základě čeho je učebnice vybíraná:

- podle ceny
- podle barevného a vizuálního zpracování
- podle zpracování, které odpovídá RVP ZV
- podle dostupnosti
- jiné: _____

8. Co říkáte na textové zpracování učebnice, podle které učíte?
- příliš mnoho složitého textu
 - text je přizpůsoben věku žáků, je střídáno písmo a barevnost, odlišení důležitého od doplňujícího
 - málo textu, příliš stručný a nevystihující podstatné
 - další Vaše hodnocení: _____
9. Obrázkové a barevné provedení učebnice je:
- skoro žádné, jen občas nějaká malá fotografie či ilustrace
 - doplňuje text, většinou ilustrace, ale ne příliš kvalitní
 - obrázky a fotografie se v učebnici střídají, jsou propracované a vystihují vše, co mají
 - obrázky a fotografie nejsou pouze doplněk textu, fungují samostatně a jsou nositeli podstatných informací
10. Co je pro Vás v učebnici důležité? (můžete zvolit i více možností)
- přehlednost textu
 - barevné provedení
 - ilustrace
 - fotografie
 - vysvětlivky symbolů
 - doplňující úkoly
 - rejstřík
 - slovník pojmů
 - klíčové kompetence
 - _____
11. Co v učebnici postrádáte? (můžete zvolit více možností)
- přehlednost
 - barevné provedení
 - ilustrace
 - fotografie
 - rejstřík
 - vysvětlivky symbolů
 - doplňující úkoly
 - rejstřík
 - slovník pojmů
 - klíčové kompetence
 - _____
12. Jak dlouho pracujete ve vyučovací hodině s učebnicí?
- pracuji celou vyučovací hodinu pouze s učebnicí
 - učebnici mám jen jako doplňující pomůcku v hodině, moc ji nepoužívám

- používám ji většinou na začátku hodiny na pročtení a uvedení do probírané látky
- během vyučovací hodiny pracuji stejnoměrně s učebnicí a dalšími pomůckami
- nepracuji vůbec s učebnicí během vyučovací hodiny

13. Tato otázka je pouze, pokud jste u 12. otázky vybrali poslední možnost:

Co využíváte místo učebnice?

- metodické listy
- pracovní sešit
- interaktivní tabule
- _____

14. Co využíváte ještě v hodině vedle učebnice? (můžete zvolit více možností)

- pracovní sešit
- pracovní listy, které si sám/sama vytvářím
- pracovní listy, které používám z metodického portálu pro učitele
- interaktivní tabuli, na kterou si připravuji interaktivní prezentaci
- prezentace v Power Pointu
- internet
- _____

15. Prosím o stručné popsání, jak byste si Vy představovali, že by měla vypadat ideální učebnice pro vlastivědu/člověka a jeho svět.

Velmi Vám děkuji za Vaše odpovědi.

Ivona Hauznerová